

Звіт подібності

метадані

Заголовок

Формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку

Автор

Науковий керівник / Експерт

Костенко Р.С.**Кіндей Л. Г.**

підрозділ

кафедра дошкільної та початкової освіти

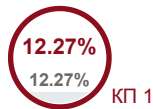
Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про **МОЖЛИВІ** маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	Ⓡ	0
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	:	168
Білі знаки	Ⓡ	0
Парафрази (SmartMarks)	a	133

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

13092

Кількість слів

105607

Кількість символів

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Особливості сенсорно-пізнавального розвитку дітей п'ятого року життя у предметно-практичній діяльності 12/3/2023 Nizhyn Mykola Gogol State University (Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв)	74 0.57 %
2	ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРЕДМЕТНО-РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ГРУПОВОЇ КІМНАТИ 6/7/2023 Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko (Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko)	60 0.46 %

3	Формування сенсорно-пізнавальної компетенції старших дошкільників засобом розвивального середовища 5/17/2021 Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih State Pedagogical University)	43 0.33 %
4	ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРЕДМЕТНО-РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ГРУПОВОЇ КІМНАТИ 6/7/2023 Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko (Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko)	33 0.25 %
5	Сенсорне виховання дітей 4-5 років засобами дидактичної гри 12/14/2020 Nizhyn Mykola Gogol State University (Факультет психології та соціальної роботи)	32 0.24 %
6	Формування сенсорно-пізнавальної компетенції старших дошкільників засобом розвивального середовища 5/17/2021 Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih State Pedagogical University)	31 0.24 %
7	Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами казки 6/9/2023 Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Факультет педагогіки, психології та мистецтв)	31 0.24 %
8	Формування сенсорно-пізнавальної компетенції старших дошкільників засобом розвивального середовища 5/17/2021 Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih State Pedagogical University)	30 0.23 %
9	ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРЕДМЕТНО-РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ГРУПОВОЇ КІМНАТИ 6/7/2023 Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko (Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko)	27 0.21 %
10	Формування сенсорно-пізнавальної компетенції старших дошкільників засобом розвивального середовища 5/17/2021 Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih State Pedagogical University)	26 0.20 %

з домашньої бази даних (0.24 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами казки 6/9/2023 Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Факультет педагогіки, психології та мистецтв)	31 (1) 0.24 %

з програми обміну базами даних (11.42 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗАГОЛОВОК	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Формування сенсорно-пізнавальної компетенції старших дошкільників засобом розвивального середовища 5/17/2021 Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih State Pedagogical University)	524 (37) 4.00 %
2	Сенсорне виховання дітей 4-5 років засобами дидактичної гри 12/14/2020 Nizhyn Mykola Gogol State University (Факультет психології та соціальної роботи)	372 (32) 2.84 %

3	ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРЕДМЕТНО-РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ГРУПОВОЇ КІМНАТИ 6/7/2023 Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko (Hlukhiv National Pedagogical University of Oleksandr Dovzhenko)	312 (20) 2.38 %
4	Особливості сенсорно-пізнавального розвитку дітей п'ятого року життя у предметно-практичній діяльності 12/3/2023 Nizhyn Mykola Gogol State University (Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв)	143 (9) 1.09 %
5	Магістерська Кочин 11.11.22 (1).docx 12/5/2022 Zhytomyr Ivan Franko State University (ZIFSU)	70 (10) 0.53 %
6	Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку засобами дидактичної гри 12/13/2021 Nizhyn Mykola Gogol State University (Факультет психології та соціальної роботи)	36 (5) 0.27 %
7	Шапранова_2023.docx 12/11/2023 Zhytomyr Ivan Franko State University (ZIFSU)	17 (2) 0.13 %
8	РОЗВИТОК СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО 9/20/2021 South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Кафедра дошкільної педагогіки)	11 (1) 0.08 %
9	Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей середнього дошкільного віку засобами робототехніки.docx 11/28/2023 Donbas State Pedagogical University (Педагогічний факультет)	10 (2) 0.08 %

з Інтернету (0.62 %)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ДЖЕРЕЛО URL	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	https://ljalno1.blogspot.com/2021/05/blog-post_68.html	17 (1) 0.13 %
2	http://docplayer.net/73759728-Aktualni-problemi-dosvid-perspektivi-rozvitku.html	14 (2) 0.11 %
3	https://barlaufre.blogspot.com/2021/09/blog-post_49.html	14 (1) 0.11 %
4	https://naurok.com.ua/didaktichna-gra-yak-zasib-sensorno-piznavalnogo-rozvitku-ditey-doshkilnogo-viku-156500.html	13 (1) 0.10 %
5	http://eprints.zu.edu.ua/26122/1/vidguk_Lukyanova.pdf	12 (2) 0.09 %
6	http://detkam.in.ua/didaktichna-gra-yak-zasib-sensornogo-vihovannya-ditej-molodsho.html	11 (1) 0.08 %

Список прийнятих фрагментів (немає прийнятих фрагментів)

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	ЗМІСТ	КІЛЬКІСТЬ ОДНАКОВИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
------------------	-------	---------------------------------------

Формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку

Костенко Руслана Сергіївна - студентка групи ДО_23мз_спеціальність 012 **Дошкільна освіта, освітньо-професійна програма Дошкільна освіта, форма навчання - заочна**

Керівник - Кіндей Леся Григорівна, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти

1.1 Аналіз психолого-педагогічних досліджень з розвитку сенсорно-пізнавальної сфери дітей старшого дошкільного віку

Проблема сенсорно-пізнавального розвитку тривалий час становить науковий інтерес психологів, педагогів і фізіологів. Дослідження засвідчують, що сенситивним періодом для такого розвитку є раннє й дошкільне дитинство, тому в більшості праць науковців увагу зосереджено саме на ранньому онтогенезі. Це найбільш сприятливий час для формування сенсорних еталонів, активізації пізнавальних інтересів, розвитку довільності пізнавальних процесів і поведінки, тобто дошкільне дитинство є критично важливим етапом для сенсорно-пізнавального розвитку дитини.

Сенсорно-пізнавальна компетенція здобувача дошкільної освіти охоплює в пізнавальну активність, мотивацію, спостережливість, винахідливість у навколишньому середовищі, а також сформовані поняття про сенсорні еталони (колір, форма, величина). Важливим складником також є здатність орієнтуватися в часі та просторі, сформовані вміння користуватися прийомами узагальнення, класифікації, порівняння й зіставлення [БКДО].

За тлумаченням М. Ярмаченка, сенсорний - це чуттєвий, пов'язаний зі сферою почуттів дитини. Окрім того, учений розмежує сенсорні образи й сенсорні дії, наголошує на значущості сенсорного пізнання для оптимального орієнтування в природному й соціальному довкіллі. На думку науковця, сенсорне виховання є цілеспрямованим впливом на дитину для розвитку функціональних можливостей її органів чуття, емоційної сприйнятливості та чутливості. Також учений вважає, що сенсорне виховання є системою заходів, спрямованих на розвиток відчуттів і сприймань, а також здатності **спостерігати, зосереджувати увагу, аналізувати, порівнювати, класифікувати**, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, виокремлювати ознаки предметів і явищ навколишнього світу, пізнавати нове [Педагогічний словник / за ред. М. Д. Яр.].

Відомий український педагог С. Гончаренко трактував поняття «сенсорний» за схожим до попереднього підходом [Гончаренко]. За його словами, сенсорний - це чуттєвий, той, що віддзеркалює реальність через відчуття й сприймання на сенсорні подразники, якими можуть бути матеріальні предмети, явища або слова. Для уточнення поняття «сенсорне виховання» науковець розглядає його як компонент розумового й фізичного виховання, який спрямовано на розвиток функцій органів чуття та сприймання. Важливість сенсорного виховання обґрунтовується значущістю чуттєвого пізнання для формування особистості. Загальний рівень інтелектуальних здібностей значною мірою залежить від особливостей сенсорного розвитку дитини.

Передовсім ефективність сенсорного виховання залежить від рівня мовлення, словесних інструкцій та визначень.

Під час аналізу наукових джерел з'ясовано, що компетентна поведінка особистості насамперед залежить від рівня сформованості сенсорних процесів, здатності до правильного й точного сприйняття навколишнього світу. Висока точність і чіткість оброблення сенсорної інформації забезпечують ефективність діяльності, запобігають чималій кількості труднощів, зокрема в організації творчої діяльності. Сенсорні здібності мають першорядну роль у художній діяльності: вони дають змогу музикантам, письменникам, художникам, архітекторам і конструкторам передавати найбільш точно особливості форми, кольору чи звучання. Сучасна людина, яка активно взаємодіє із середовищем, потребує належно розвиненої сприйнятливості, здатності швидко реагувати на враження та адекватно відповідати на отриману інформацію.

Важливою умовою вироблення сенсорно-пізнавальної компетенції є належно організоване сенсорне виховання, спрямоване на всебічний сенсорно-пізнавальний розвиток, що є важливим складником особистісного зростання. Окрім того, сенсорний розвиток слугує не лише базою для когнітивного становлення, а й має самостійне значення для успішного навчання та гармонійної адаптації в соціумі. У сучасній науці погляди на сенсорний розвиток та виховання мають ґрунтуються на дослідженнях багатьох учених, з-поміж яких Л. Венгер, М. Монтесорі, Ф. Фребель, Р. Штайнер та ін.

Безсумнівно, **сенсорний розвиток впливає на пізнавальну сферу**, тому саме він визначає готовність дитини до шкільного навчання. У деяких першокласників можуть виникати труднощі у створенні малюнків чи виготовленні поробок через недостатньо сформовану точність та гнучкість сприйняття. Для запобігання таким труднощам важливо якісно планувати заняття, спрямовані на сенсорний розвиток і формування сенсорної культури.

Як відомо, поняття «сенсорна культура» в дошкільну педагогіку ввела італійська лікарка та педагогиня Марія Монтесорі. Основний принцип її методичної системи можна сформулювати так: «допоможи мені зробити це самому». На підставі власних досліджень Монтесорі розробила спеціальний дидактичний матеріал, який відповідає потребам розвитку особистості дитини через свободу вибору. Окрім того, дослідниця надала методичні рекомендації щодо його використання в роботі з дітьми дошкільного віку та окреслила роль педагога в освітньо-виховному процесі.

У системі Монтесорі передбачено організацію освітнього середовища, яке сприяє розвитку дитини у процесі виконання самостійної діяльності. Піл час самостійних маніпуляцій з дидактичними матеріалами дитина розвиває ряд психічних процесів - волю, розум, увагу, що є фундаментальними для розвитку розумових операцій: узагальнення, класифікація, порівняння й зіставлення. Так організована діяльність сприяє також засвоєнню сенсорних еталонів та інших важливих навичок.

У дослідженні відомої української ученої Т. Поніманської проаналізовано творчий доробок М. Монтесорі, яка зробила вагомий внесок у розвиток сенсорно-пізнавального виховання дітей, оскільки вважала цей напрям важливим складником становлення особистості. У системі сенсорного виховання, пропонуваній М. Монтесорі, впроваджено термін «сенсорна культура дитини». В авторському дидактичному матеріалі передбачено розвиток усіх органів чуття вихованців [Поніманська].

Ідеї М. Монтесорі щодо сенсорно-пізнавального розвитку адаптовано до української освітньої системи завдяки діяльності С. Русової. За її переконанням, розвиток органів чуття є першим кроком до формування самосвідомості вихованця. Це завдання слід реалізовувати в процесі організації різних видів діяльності. За переконанням С. Русової, важливо впроваджувати діяльнісний підхід в освітньо-виховний процес, що сприятиме розумовому розвитку дітей, активуватиме їхній пізнавальний інтерес і мовлення.

Помітний внесок у розроблення теорії сенсорного виховання належить німецькому педагогові Фрідріху Фребелю, який був переконаний, що сенсорне виховання є базовим для пізнання світу, яке починається із чуттєвого досвіду.

Німецький педагог Ф. Фребель розробив власну систему сенсорного виховання дошкільників, відповідно до якої найперше потрібно зважати на виховання сприйнятливості, тобто формувати вміння комплексно сприймати, здійснювати аналіз та оцінювати ознаки предметів навколишнього середовища. За твердженням ученого, внутрішня сутність особистості проявляється не лише через працю та гру, але й через звуки, кольори та форми. Усвідомлюючи значення гри для сенсорно-пізнавального розвитку малюків, Ф. Фребель створив дидактичний матеріал, який зорієнтовано розвиток уявлень про форму, величину, просторові відношення та числа. Нині науковці вважають, що система ігор і занять, запропонованих Ф. Фребелем, і дотепер не втрачає актуальності для сенсорно-пізнавального розвитку, оскільки пізнання та дослідження довкілля є природною та законною потребою дитини [Анісімова].

Учений запропонував використання спеціально розроблених за його методикою дидактичних матеріалів - шести «дарунків». Ці дарунки

призначено для певного вікового періоду й зорієнтовано на вивчення геометричних форм, кольорів, напрямів руху, чисел і цифр, цілого та частини, розвивати творчі здібності. Ці матеріали виготовлено з природних матеріалів, зокрема з дерева і вовни.

На розвиток педагогічних ідей в галузі сучасної теорії відчутний вплив здійснив бельгійський педагог Овід Декролі, який підкреслював важливість використання гри для сенсорного та духовного розвитку дитини. Зокрема, учений розробив дидактичні ігри для розвитку сенсорного сприйняття, орієнтуючись на використання предметів навколишнього світу, а не лише геометричних тіл [35]. Педагог також розробив програму, у якій представлено розуміння потреб дитини та її середовище, до того ж соціальному середовищу приділено окремий розділ.

Окрім педагогів, психологи також активно досліджували сенсорний розвиток. Наприклад, швейцарський психолог Жан Піаже довів наявність зв'язку між рівнем розвитку інтелекту й сенсорною сферою та сформував етапи психічного розвитку дитини, наголосивши, що період до двох років є важливим для активного формування перцептивної взаємодії з довкіллям завдяки основним органам чуття [42].

У дослідженнях ОВ Запорожця описано процес інтеріоризації перцептивних дій, що передбачає перехід від зовнішніх матеріальних дій з предметами, які опосередковано сенсорними еталонами, до формування прототипу майбутньої перцептивної дії. Цей прототип згодом реалізується через внутрішні перцептивні механізми, що передбачають подальші практичні дії, які переходять від розгорнутих до більш згорнутих форм [Трикоз С. В., с. 297-305].

Для глибокого усвідомлення перебіг процесу сенсорного розвитку вважаємо за потрібне показати, як це відбувається в людському організмі й на основі яких фізіологічних процесів він можливий. Відповідно до вікових особливостей для виявлення ознак предмета, зокрема його сенсорних еталонів (наприклад, форма, колір, розмір), дитині потрібно побачити предмет і безпосередньо його сприйняти.

У дослідженнях ІП Павлова зазначено, що фізіологічною основою сприйняття є складна діяльність органів чуття, яку учений назвав «аналізаторною», а системи спеціалізованих клітин, що здійснюють аналіз і синтез подразників, - аналізаторами [Ваганова Н. А.].

Фізіолог також наголосив, що сприймання - це рефлекторний процес, і дослідив, **що основою сприймання є умовні рефлекси - тимчасові нервові зв'язки, які під впливом предметів або явищ навколишнього світу на рецептори формуються в корі великих півкуль головного мозку.** У цьому разі предмети довкілля є комплексними подразниками, стосовно яких у **ядрах коркових відділів аналізаторів відбувається складний** процес аналізу й синтезу. Саме аналіз забезпечує виокремлення ознак об'єкта, на основі чого ці компоненти сприймання об'єднуються в цілісне сприйняття об'єкта [Ваганова Н. А., с. 7].

Основою сприймання є відчуття, які виникають через вплив подразників на органи чуття - зір, слух, нюх, смак і дотик. Уся інформація, яку дитина сприймає органами чуття, демонструє низку специфічних ознак. Як зазначає МС Савченко, кожний об'єкт, явище чи предмет у реальному світі має різні властивості й містить різні види інформації. Завдання сприйняття полягає в об'єднанні цих властивостей, формуванні уявлення про них як про неподільне ціле з усіма істотними рисами. На думку психологині, із-поміж першорядних завдань сенсорного розвитку слід назвати такі:

1. виробляти перцептивні дії, які допомагають розв'язувати складні пізнавальні завдання, зокрема аналізувати форми об'єктів;
2. з'ясувати можливості просторового переміщення об'єктів;
3. оцінювати й розуміти пропорції об'єктів;
4. узагальнювати здобуту інформацію, класифікувати за істотними ознаками, порівнювати з іншими об'єктами довкілля.

Подані завдання потрібно реалізовувати в різних видах діяльності: грі, праці, спілкуванні, художній самостійній діяльності та навчанні [51].

У наукових працях (СМ Максименко, ОВ Проскура, ЛШ Шелестова) підкреслено важливість навчання дітей з ранніх років сприймати навколишні предмети, зосереджуватися на їхніх властивостях, аналізувати, виокремлювати суттєві й несуттєві ознаки, а також визначати схожості й відмінності. Це особливо актуально, оскільки в ранньому віці дитяче сприйняття має тенденцію бути неповним, неточним і фрагментарним, часто керованим мимовільними імпульсами. Установлено, що більшість вихованців п'ятого року життя недостатньо якісно засвоїли сенсорні еталони. Окрім того, пізнавальна активність таких дітей є ситуативною, залежною від емоційного стану та інтересу. Водночас спостерігається недостатність розробок педагогічних умов, які можуть забезпечувати ефективне упровадження дидактичних ігор для вироблення сенсорних еталонів і стимулювання пізнавальних інтересів.

На важливості впровадження диференційованого підходу в сенсорно-пізнавальному розвитку дітей дошкільного віку наголошує ММ Машовець. Зокрема, авторка рекомендує педагогам урахувати індивідуальні особливості дітей і пропонувати завдання різного рівня складності, обсягу, тривалості, із можливістю самостійного вибору способів виконання та різних форм підтримки з боку дорослих. Такий підхід сприяє формуванню в дошкільників здатності до узагальнень і висновків, стимулює розвиток пізнавальної активності [43].

У психологічних та педагогічних дослідженнях засвідчено, що в процесі сенсорно-пізнавального розвитку у вихованців важливо стимулювати пізнавальні інтереси, фундаментальними для яких є спостережливість, пам'ять, увага та допитливість. Саме завдяки пізнавальному інтересу поєднуються інтелектуальні, емоційні та вольові аспекти особистості, спонукаючи її не лише до вивчення нового, але й до поглиблення вже здобутих знань та їх перенесення в нові умови. На думку фахівців, емоційні прояви, такі як подив, очікування нового, радість від пізнання та переживання успіху, формують основу пізнавального інтересу.

Науковці (НБ Бібік, ВК Котирло, СЖ Кулачківська, СЛ Ладивір, ОВ Проскура) зазначають, що без належної уваги до розвитку пізнавальних інтересів у дошкільному віці вони можуть згасати з початком навчання в школі. Учені переконані, що підтримати й розвинути інтереси може гармонійне спілкування з дорослими. Доброзичливий і приємний дорослий сприяє зосередженню, розвитку спостережливості, самостійності та творчої ініціативи дитини в засвоєнні нової інформації.

Отже, як засвідчують дослідження, питання сенсорного розвитку, що є фундаментальним для формування сенсорно-пізнавальної компетенції, становило науковий інтерес педагогів, психологів та фізіологів. Наведені результати досліджень учених дають змогу розглянути обрану тему з різних наукових позицій, створює умови для її глибшого усвідомлення й досягнення високих результатів у практичній діяльності.

Медвідь

1.2. Специфіка сенсорно-пізнавального розвитку дітей середнього дошкільного віку

Середній дошкільний вік є важливим етапом у розвитку дитини, оскільки саме в цей час відбуваються значні зміни в її фізичному, когнітивному та емоційному розвитку. Дитина стає більш рухливою, активно взаємодіє з навколишнім світом і вже має базовий життєвий досвід. Основними аспектами розвитку дитини цього віку є такі:

1. Дитина починає усвідомлювати свою індивідуальність, визначати свою статеву приналежність і набуває основ самопізнання. Це період активного формування самооцінки, коли дитина починає оцінювати свої вчинки, досягнення, риси характеру.

2. Вихованець вже має досить розвинену мову, яка дозволяє йому виражати свої думки, почуття, а також спілкуватися з навколишніми. Мова стає основним інструментом пізнання та взаємодії з навколишнім світом.

3. У дитини з'являється зацікавленість різними аспектами довкілля. Вона активно вивчає нові предмети, явища, а також проявляє допитливість щодо того, як і чому щось працює.

4. У цей час значно зростає пізнавальна активність дошкільника, тому він активно досліджує предмети, взаємодіє з ними, перевіряє їхні властивості та можливості. Це є важливим етапом розвитку критичного мислення та здатності до самостійного навчання.

5) У цьому віці діти стають більш самостійними у виконанні побутових завдань, а також у прийнятті рішень. Дошкільники стають ініціативними, починають відповідати за виконання завдань та розв'язання проблем.

6) У дитини починають формуватися поняття добра і зла, чесності і неправди. Це важливий період у розвитку соціальної відповідальності, емпатії та вміння будувати взаємини з однолітками та дорослими.

Усі ці аспекти розвитку є основою для подальшого зростання дитини в старшому дошкільному віці та підготовки до школи. Правильне спрямування пізнавальних інтересів, підтримка самостійності і розвиток допитливості мають величезне значення для майбутнього розвитку особистості.

З огляду, що сенсорно-пізнавальний розвиток є багатовимірним явищем, уособлює різні аспекти особистісного становлення і розвитку, йому приділено значну увагу у нормативних документах, зокрема у Базовому компоненті дошкільної освіти України як освітньому стандарті. У матеріалах освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» зазначено: особливе значення на п'ятому році життя відіграє розвиток пізнавальних інтересів, збагачення сенсорно-перцептивного досвіду, набуття дитиною елементарних логіко-математичних уявлень та формування основ дитячого світогляду, цілісної адекватної картини світу [5].

Сенсорно-пізнавальний розвиток є ключовим аспектом дошкільного віку, оскільки він формує фундамент для майбутнього навчання, мислення та самостійності дитини. Його значення підкреслено в **Базовому компоненті дошкільної освіти України**, де в освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» зосереджено увагу на важливості розвитку пізнавальних інтересів, збагачення сенсорно-перцептивного досвіду та формування основних уявлень про навколишній світ.

Дослідження ефективності сенсорно-пізнавального розвитку передбачає врахування таких його аспектів: на четвертому-п'ятому році життя розвиток цікавості дитини до явищ і предметів навколишнього світу сприяє активному включенню її у процеси дослідження та експериментування, тому завдання вихователів підтримувати природну допитливість пізнавальний інтерес; дитина пізнає різноманітні ознаки предметів - кольори, форми, величини, текстуру тощо, що є основою для формування уявлень про навколишній світ; дошкільник цього вікового періоду починає розвивати базові математичні поняття: кількість, форму, розмір, послідовність, що формує здатність дитини до впорядкування, класифікації та аналізу інформації; у цей час дошкільник починає будувати свою цілісну картину світу, тому сенсорне виховання допомагає їй пізнати не лише окремі властивості предметів, а й взаємозв'язки між ними, що сприяє формуванню основ світогляду.

Як зазначає О.Проскура, сенсорно-пізнавальний розвиток є базою для формування різноманітних здібностей особистості, тому сенсорне виховання має бути систематичним і плановим, інтегрованим у всі види діяльності дитини. Особливо важливими є такі аспекти:

упровадження сенсорних вправ у повсякденне життя дитини; стимулювання дослідження властивостей і якостей предметів через гру, експериментування, моделювання; розширення досвіду дітей через організацію тематичних занять і практичних ситуацій.

Сприймання, як один із базових пізнавальних процесів зазнає значних змін протягом розвитку дитини, стаючи дедалі більш складним і диференційованим. У взаємодії з іншими функціями психіки, з-поміж яких пам'ять, мислення та мовлення, воно сприяє формуванню цілісного уявлення про навколишній світ.

На **період від трьох до шести років** припадає якісний перехід у сприйманні, коли **під впливом продуктивної, конструктивної та художньої діяльності у дитини формуються складні види перцептивних дій**. За твердженням М.Савченко, в цьому віці дитина набуває здатності мисленнєво розділяти об'єкти на частини та об'єднувати їх у єдине ціле. Цей процес випереджає здатність виконувати подібні операції **практично [51]. На підставі досліджень провідних психологів, можна виокремити кілька етапів розвитку перцептивних дій дитини. На**

початковому етапі перцептивні дії починаються з практичних, матеріальних дій із незнайомими предметами; формування образу предмета проходить поступово; дитина знайомиться з сенсорними еталонами в зовнішній, матеріальній формі, наприклад, через маніпуляції предметами.

На другому етапі перцептивні дії перетворюються на сенсорні процеси; відбувається їх перебудова під впливом практичної діяльності; діти активно досліджують просторові особливості предметів за допомогою орієнтовно-дослідницьких рухів рук і очей. Цей етап сприяє глибокому розумінню об'єктів через їхню фізичну взаємодію. **На третьому етапі перцептивні дії стають прихованими, скороченими**, починають функціонувати на рівні явищ, дозволяючи дитині швидко впізнавати об'єкти, розрізняти їх властивості та класифікувати.

Згідно з дослідженням Н.Глухової, для розвитку сприймання у дітей важливо забезпечити засвоєння суспільного сенсорного досвіду, який охоплює найефективніші способи дослідження предметів. Ці способи, за визначенням автора, є перцептивними діями, що дозволяють дітям виявляти властивості об'єктів і явищ.

Також авторка виокремлює етапи обстеження предметів:

1) Загальне сприйняття: розглядання предмета як цілісного об'єкта.

2) Виокремлення основних частин: визначення їхніх властивостей і характеристик.

3) Оцінка просторових взаємовідносин: аналіз взаємного розташування частин.

4) Деталізація: виділення дрібніших частин і вивчення їхнього розташування.

5) Повторне цілісне сприймання: створення завершеного образу об'єкта.

На думку Н.Глухової, важливо дотримуватися цієї послідовності для повного сприйняття об'єкта.

Проблема сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників була досліджена як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У їхніх працях обґрунтовано теоретичні та методологічні аспекти пізнавального розвитку (Л.Артемова, А.Бондаренко, В.Котирло, С.Максименко, О.Проскура, Л.Щербаківа); розроблено й апробовано методичне й практичне забезпечення для раннього онтогенезу (С.Кулачківська, С.Ладивір, Л.Олійник, Л.Шелестова); досліджено структуру, зміст і умови формування пізнавальних інтересів під час експериментування (Г.Бєленька, Н.Глухова, Н.Кот, Н.Лисенко, З.Плохій, Н.Совгир, Н.Яришева).

Беручи до уваги авторську систему сенсорного виховання, розроблену німецьким педагогом Ф.Фребелем, А.Лямішева та В.Мозоль зазначають, що першорядне місце в ній належить розвитку сприйнятливості. Фребель підкреслював важливість формування у дітей здатності сприймати цілісно об'єкти довкілля, аналізувати та оцінювати їхні властивості.

На думку педагога, внутрішню сутність особистість виражає через працю, гру, а також за допомогою звуків, кольорів і форм. Усвідомлюючи значення гри для сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку, Фребель створив дидактичний матеріал, який сприяв формуванню уявлень про форму, розмір, просторові відношення та числа.

Учені підкреслюють, що система ігор та занять, розроблена Ф.Фребелем, залишається актуальною й у сучасному процесі сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників. Також значною є його думка про природну потребу дитини пізнавати та досліджувати навколишній світ, яка має бути врахована у виховному процесі [40].

Відомі українські педагогині Ю.Дичківська та Т.Поніманська проаналізували наукову спадщину провідного педагога з сенсорно-пізнавального

розвитку дітей дошкільного віку М⁰Монтессорі, яка вважала цей напрямком важливим елементом формування особистості. Фахівці зазначають, що в системі сенсорного виховання Монтессорі було введено поняття «сенсорна культура дитини». Дидактичний матеріал, розроблений італійським педагогом, філософом і медиком, спрямований на розвиток усіх органів чуття дитини, що дозволяє здійснювати глибоку й системну роботу над формуванням сенсорної культури в процесі навчання та виховання [16, 48].

В основі сприймання лежать відчуття, що виникають у результаті впливу на органи чуття, такі як зір, слух, нюх, смак і тактильні рецептори. Інформація, яка надходить через ці канали, є специфічною. Як зазначає І⁰Карух, кожен предмет, об'єкт або явище у реальному світі містить різноманітні види інформації та володіє різними властивостями. Завдання сприймання - об'єднати всі ці властивості, створивши у дитини цілісне уявлення про об'єкт разом з його характеристиками.

Згідно з дослідженнями І⁰Карух, до ключових завдань сенсорного розвитку належать: формування перцептивних дій, потрібних для розв'язання пізнавальних завдань: аналізу форми предметів; оцінка можливостей **переміщення предметів у просторі**; визначення **пропорцій**; **виконання узагальнення, класифікації, порівняння** [23].

Згідно з дослідженнями Г⁰Костюка, С⁰Максименка та О⁰Савченко, **сенсорне виховання спрямоване на формування у дітей здатності до повноцінного сприйняття** навколишнього світу і є базовим складником пізнавального процесу. Перший етап пізнання базується на чуттєвому досвіді, який слугує основою для чуттєвого пізнання.

На думку науковців, у процесі сенсорного виховання закладаються передумови для переходу від чуттєвого досвіду **до раціонального пізнання, від сприймання до мислення**. Чуттєве й раціональне пізнання слід розглядати як дві взаємопов'язані частини єдиного процесу пізнання дитиною об'єктивної реальності. Також сенсорне виховання забезпечує фундамент для розвитку інтелектуальної діяльності.

Розвиток сенсорних процесів відіграє важливу роль у практичній діяльності дитини, сприяючи формуванню навичок орієнтації у світі предметів, їх властивостей і взаємозв'язків. Фахівці наголошують, що без належного сенсорного розвитку повноцінне пізнання та практичне освоєння дійсності стають ускладненими.

На думку С⁰Максименка, раннє формування у дітей навичок сприйняття предметів і об'єктів навколишнього світу є досить важливим. Відповідно до його концепції, процес навчання в ранньому дитинстві має бути спрямований на розвиток здібностей дитини аналізувати властивості предметів, порівнювати їх, виокремлювати головне та класифікувати об'єкти за спільними і відмінними ознаками. Розвиток сприйняття предметів потребує вправлення у навичках спрямування уваги, аналізу, порівняння, класифікації. Важливе місце посідає навчання дітей розрізняти суттєві та несуттєві властивості предметів, знайомі та незнайомі ознаки. Учений вказує, що до цього часу недостатньо досліджено педагогічні умови, які сприяють ефективному використанню ігор для формування сенсорних еталонів, хоча в дидактичних іграх закладено вагомий потенціал для розвитку пізнавальних інтересів, а їх упровадження потребує ретельної методичної підготовки та орієнтації на вікові особливості дітей [41].

Дослідження Е⁰Пілігіної підкреслюють важливість пізнавального інтересу, що є складним феноменом та основою сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників. Пізнавальний інтерес формується через взаємодію когнітивних, емоційних і вольових чинників, які стимулюють дітей до активного пізнання світу. Учена окреслює основні положення, що стосуються пізнавального інтересу: пізнавальний інтерес проявляється у прагненні дитини зрозуміти суть явищ, знайти причинно-наслідкові зв'язки та пізнати залежності; він стимулює не лише отримання нової інформації, а й закріплення вже набутих знань та їх застосування у нових ситуаціях.

Структурними компонентами пізнавального інтересу є інтелектуальні фактори: спостережливість, увага, здатність аналізувати й робити висновки; емоційні переживання: подив, очікування нового, радість від відкриття, переживання успіху; вольові зусилля: наполегливість у досягненні мети, готовність долати труднощі.

Емоції відіграють важливу роль у залученні та підтримці інтересу дітей. Захоплення, інтелектуальна радість і подив стимулюють допитливість і прагнення до нових відкриттів.

Позитивне розвивальне середовище, яке сприяє інтелектуальному і емоційному збагаченню, стимулює пізнавальний інтерес. Це включає в себе організацію цікавих, проблемно-орієнтованих ігрових завдань, активну підтримку з боку педагога та створення ситуацій успіху [46].

Отже, сенсорне виховання дітей 4-5 років є важливим складником їхнього загального розвитку, спрямованим на формування основних пізнавальних навичок і забезпечення готовності до подальшого навчання. Воно організовується переважно у формі дидактичних ігор і вправ, які сприяють активному залученню дітей до аналізу властивостей навколишніх об'єктів.

Сенсорне виховання передбачає ознайомлення дітей з геометричними фігурами, аналіз форми, кольору, розміру, властивостей матеріалів; формування перцептивних дій, що включають аналіз і порівняння форми предметів; оцінку пропорцій та можливостей переміщення у просторі; класифікацію, узагальнення, порівняння. Воно реалізується через використання дидактичних ігор, завдань на порівняння та класифікацію; інтеграцію сенсорних завдань у різні види дитячої діяльності (ігрову, трудову, художню творчість тощо); залучення дітей до самостійного дослідження предметів та їх властивостей.

У змісті програми «Я у Світі» визначено ключові напрями сенсорно-пізнавального розвитку, з-поміж яких орієнтація у кольорах, формах, величині предметів; розуміння просторових і часових характеристик; формування уявлень про числа, цифри, множину [49].

Реалізація сенсорно-пізнавальних завдань буде успішною за умов створення розвивального середовища, що стимулює пізнавальну активність. Окрім того, важливо впроваджувати сучасні педагогічні принципи: принцип інтеграції, який передбачає залучення сенсорних завдань до різних видів діяльності; принцип диференціації, що враховує індивідуальні особливості дітей; Принцип поступового ускладнення завдань відповідно до вікових можливостей.

Ефективність сенсорного виховання залежить від професійності вихователя, тому він має планувати сенсорні завдання у різні види діяльності; стимулювати дітей до самостійного розв'язання пізнавальних завдань; забезпечувати підтримку і корекцію у разі труднощів, але не замінювати їхню активність власними діями.

1.3⁰

МАТЮК

1.3⁰Роль розвивального середовища й дидактичних ігор на формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку

У сучасних українських закладах дошкільної освіти розвиток особистості дитини відбувається за різними напрямками роботи, тим самим формуються вміння дитини. У нашому випадку сенсорно-пізнавальна компетентність відповідає сенсорно-пізнавальній сфері розвитку вихованця ЗДО.

Сенсорно-пізнавальна компетентність дошкільника передбачає пізнавальну активність і мотивацію дошкільника, спостережливість, винахідливість у навколишньому середовищі, сформовані сенсорні еталони (**колір, форма, величина**), **уміння орієнтуватися в часі та просторі; володіння методами узагальнення, класифікації, порівняння** [3]. **Говорячи про важливість формування** сенсорних і

пізнавальних умінь дошкільників як одного зі складників **гармонійного розвитку, слід усвідомлювати, як цей процес забезпечується різними засобами. Формування сенсорно-пізнавальних навичок відбувається з раннього дитинства і протягом усього дошкільного дитинства на заняттях, прогулянках, іграх, індивідуальній роботі** тощо. Одним із інструментів є розвивальне середовище.

За твердженням О.Ковшар, успішний розвиток пізнавальної діяльності можливий лише в розвивальному середовищі, оскільки воно є спеціально організованим освітньо-виховним простором, який розподілено на кілька взаємопов'язаних зон, що створюють максимально сприятливі умови для розвитку й саморозвитку кожного. У такому середовищі можлива одночасна участь в активній пізнавальній і творчій діяльності всіх дітей групи [22, с. 95].

У галузі психолого-педагогічних наук розрізняють стихійне і контрольоване середовище. З огляду на це заклади освіти організують кероване середовище, яке має сприятливий вплив і сприяє реалізації освітньо-виховних завдань і становленню особистості дитини. Це важливо для ЗДО, тому що дошкільники засвоюють норми поведінки на прикладі та наслідуванні.

У педагогіці дошкільній **розвивальне середовище** тлумачать як «сукупність **матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов, що забезпечують організацію життєдіяльності дітей і дорослих**» [45, с.55]. Також з ним пов'язано такі поняття - «розвивальний простір», «освітнє середовище». На думку професорки Н.Гавриш, **поняття простір і середовище пов'язані між собою у вигляді базису і надбудови, тобто середовище** матеріалізує простір. **Спільним для цих понять є те, що по суті необхідно створити умови, які сприяють розвитку дитини та** особистісному визначенню пріоритетів, інтересів та прояву особистості [46], тобто, середовище є складником простору.

Поняття середовище в матеріальному аспекті є комплексом тематичних середовищ, що складаються з підручників, іграшок, обладнання та матеріалів, які сприятимуть гармонійному розвитку особистості дитини.

У контексті дошкільної освіти розвивальне середовище - це сукупність спеціально створених психолого-педагогічних і матеріально-технічних умов, спрямованих на організацію діяльності дошкільників у ЗДО [22].

Повноцінне формування сенсорно-пізнавальних навичок можливе за наявності розвивального середовища, у якому є освітній простір, тобто діяльність і вплив педагога, увесь матеріально-технічний підпростір, який має сприяти розвитку та самонавчанню. На думку О.Ковшар, **метою створення розвивального середовища в організації** дошкільної освіти є задоволення життєво важливих потреб дітей, забезпечення розвитку освітніх, соціальних і духовних здібностей [22].

Для досягнення поставленої мети необхідно враховувати вимоги при створенні та використанні середовища. Зокрема, у науці сформульовано такі вимоги: систематичність; урахування вікових та індивідуальних особливостей; **створення «зони найближчого розвитку»; можливість міжособистісної взаємодії; здатність дитини жити в тривимірному предметному просторі** [39].

Писарчук розповіла про критерії створення середовища, сприятливого для розвитку пізнавальної діяльності дитини. **Відповідно до цих критеріїв, простір має відповідати фізичним характеристикам і потребам дітей, вільний простір має відповідати кількості дітей,** у той час як ця кількість **має бути обмеженою, а створене середовище** також має забезпечувати **простір та індивідуальну програму. . Окремо виділено критерій наявності можливостей дослідницької діяльності** [39].

Існують також **інтегральні критерії збагачення середовища, які** виділив С. Гесмеєрд. **Ці критерії: 1. Насиченість:**

а) сенсорні подразники;

б) різні види діяльності.

б) можливості **пізнавальної, естетичної, творчої діяльності. 2. Свобода вибору діяльності. 3. Критерій оптимальності організації діяльності. 4. Повнота взаємодії** [22]. **Для досягнення мети, з якою створюється середовище розробки, необхідно, щоб воно також було побудовано за певними принципами. Для досягнення свободи в середовищі старших дошкільників К. Крутії пропонує такі принципи: дистанційність, активність, стабільність і динаміка, гнучка конфігурація і зонування, емоційність і комфортність, поєднання, відкритість, врахування відмінностей дітей. Отже, першочерговим принципом є створення та дотримання дистанції для впевненого та комфортного спілкування дітей, як з дорослими, так і з однолітками. Принцип активності полягає в здатності дітей самостійно створювати та модернізувати середовище, в якому вони функціонують. Принцип динамічності та стабільності включає дві позиції: здатність до зміни середовища та впевненість у безпеці, надійності від небажаних зовнішніх вторгнень в індивідуальний простір дитини, порушення її особистих кордонів та її прав. Принцип гнучкої збірки та зонування передбачає трансформацію, переміщення обладнання, обладнання. Принцип емоційності та комфортності полягає у створенні умов, забезпеченні особистого простору для підтримки емоційного благополуччя кожної дитини та дорослого, а також створення умов для відновлення (фізичного, психічного). Поєднання звичайних і нетрадиційних елементів пояснюється принципом поєднання, але створювати це поєднання необхідно за законами естетики. Принцип відкритості зумовлює індивідуалізацію навчально-виховного процесу за рахунок обов'язкового врахування особливостей, інтересів та нахилів дітей. Це дає можливість знайти, зрозуміти і виразити своє «Я», тобто відкритість і готовність до індивідуальних проявів.**

Останній принцип - **врахування статевих і вікових відмінностей. Цей принцип вимагає, щоб навколишнє середовище створювало дітям можливості для засвоєння та демонстрації прийнятих у суспільстві гендерних норм** [24]. Підсумовуючи, К. Крутії зазначає, що **середовище старшої групи - це поле діяльності, спосіб життя, передача досвіду, творчості, історична епоха** [24, с. 17]. **Діяльність дітей не може бути передбачена романом, оскільки вона різноманітна і спрямована на пізнання та дослідження рідкого світу** [24]. **Середовище включає** соціальні, матеріальні та природні ресурси, які гарантують різноманітність діяльності дітей. Найважливішою і основною вимогою середовища **є розвиваюча спрямованість: воно має сприяти фізичному і розумовому розвитку, створювати умови для творчої діяльності дітей і орієнтуватися на зону безпосереднього розвитку** [46].

Розвивальне середовище дошкільного закладу має бути організовано та створювати **умови для діяльності дітей - пошуку, дослідження, експериментування, щоб дитина мала можливість вибору, вчилася самостійно діяти в різних ситуаціях і брала на себе відповідальність за прийняті рішення** та їх наслідки. , можна визначити самостійно. Успішне і добре **організоване середовище дозволяє дитині поступово відірватися від дорослого і стати самостійною** [50].

У міру зростання **дитини змінюється її ставлення до навколишнього середовища, а отже змінюється і роль** середовища. У центрі уваги переживання **дитини. На різних етапах середовище є одним із факторів сенсорного розвитку дитини, місцем і мікропростором проявів дитячої субкультури** [38]. Спираючись на дослідження С. Новосолової, можна додати, що середовище має бути джерелом **збагачення діяльності дітей, оскільки середовище містить у собі й психологічний компонент, який впливає на розвиток дошкільників. Оскільки зміст психологічних потреб** дітей змінюється протягом їхнього розвитку, середовище має їх задовольняти [39].

У розвивальному середовищі дошкільних навчальних закладів можна **виділити такі компоненти, як соціальний, просторово-предметний та психодидактичний. Соціальна складова, згідно з дослідженнями соціальних психологів, характеризується такими показниками:**

взаєморозуміння учасників навчально-виховного процесу та задоволеність стосунками між ними; **переважання позитивної атмосфери**; наявність органу управління; **рівень залучення всіх учасників** діяльності та **згуртованість колективу** в цілому; продуктивність стосунків, створених у колективі. Другий компонент (просторово-суб'єктивний) характеризується неоднорідністю і складністю створюваних умов, необхідних для розвитку дітей; **мобільність і гнучкість** - здатність переходити від одного виду діяльності до іншого; контрольований дорослими і дітьми. Психодидактичний **компонент спрямований на розвиток здібностей дітей**; це **передбачає оптимальну організацію та взаємодію всіх елементів середовища, що має сприяти гармонійному розвитку**, особистісної реалізації та формуванню особистості дитини [5].

Матеріальну складову розвивального середовища дошкільних навчальних закладів можна **умовно поділити на: середовище групи та середовище закладу в цілому**. Групове середовище включає куточки, іграшки, матеріали, обладнання, модулі, **а середовище закладу - кабінет логопеда, психолога, сенсорну кімнату**, ігрові зони, спортивний зал, зимовий сад **тощо**. У всіх цих місцях дитина має можливість розвиватися. З кожним днем дитина набуває досвіду в груповому розвивальному середовищі, інші приміщення закладу цікавіші для дітей, **оскільки дитина освоює це середовище повільніше (дитина проводить там кілька годин на тиждень)** і воно обладнане не так, як групові кімнати. Розташування групових приміщень здійснюється в центрах, зонах, кутках.

Особливий підхід до організації освітнього середовища знаходимо у творчості Марії Монтесорі. Під час власних експериментальних досліджень розробила спеціальні дидактичні матеріали, що відповідають потребам дітей у формуванні та розвитку власної особистості, засновані на принципі свободи, та дала поради щодо їх використання в роботі з дітьми.

Природна пізнавальна активність і мотивація підтримуються двома речами: діяльністю вчителя, який своїми педагогічними впливами **не пригнічує прагнення дитини до знань, а допомагає дитині самій його реалізувати**, а також відповідним пізнавальним навантаженням на дитину, це відображається на кількості та якості зовнішніх подразників. **Щоб не втрачати інтерес дитини до навчання**, освітнє середовище має привертати увагу дитини: якщо матеріал розроблений точно, він проковує процес самостійного навчання, але надмірне викладання може мати зворотний ефект [37]. Винахідливість дітей визначається також достатнім матеріалом, можливостями для розвитку предметного середовища та позицією вчителя, який не нав'язує дитині свої думки, а дозволяє їй під час заняття сформуванню власну думку. дитячих переживань. Щоб переживання дітей не обернулися проступками і порушеннями дисципліни, на початку виховної роботи дітей приводять у стан слухняності [37].

Також специфічний просторовий елемент середовища представлений у освітній системі Ф. Фрєбеля. Щоб покращити середовище, вчитель пропонує «подарунки».

Для дитячого садка гра є основним **видом діяльності, в якій відбувається розвиток і формування новоутворень особистості дитини**.

Завдяки використанню сенсорних ігор ефективнішим стає процес формування перцептивних дій і засвоєння дітьми назв сенсорних норм [54]. Збагачення середовища іграми та використання їх у навчальній діяльності в сучасній дійсності є найбільш доступним шляхом. Ще однією перевагою **використання таких засобів є широкий вибір і адаптація до процесів повсякденного режиму**. **Ігри можна використовувати не тільки самостійно**, а й у складі занять, прогулянок. Ми часто бачимо, як діти винаходять власні сенсорні ігри. Ігри народжуються під час експерименту, або навпаки: в результаті експерименту може виникнути гра. **Такого підходу дотримувався Л. Венгер, який запропонував ряд ігор і дидактичних вправ, що сприяють формуванню сенсорної культури та інтелектуальному розвитку дітей дошкільного віку**. Л. Венгер обґрунтовував це тим, що під час своєї діяльності дитина активно контактує з великою кількістю іграшок і предметів побуту. Для кожної з ігор психолог встановив **нижню межу використання, але в залежності від специфіки розвитку ці межі можуть змінюватися** [10].

Для більш ефективного і якісного тренування сенсорних і пізнавальних навичок дошкільнят цікаво наповнити середовище «зайнятим Еогаб».

З їх допомогою діти можуть вивчати та закріплювати **знання про сенсорні норми, числа, час, розвивати мислення та дрібну моторику**.

Завдяки впливу таких дощок на нервові закінчення долонь, мозкові центри, що відповідають за мову, пам'ять, мислення та ін. активовані. Базіборди можна використовувати в розвитку малюків і дошкільнят, але для останніх вони повинні мати значно складніший функціонал [51]. Крім того, **в старших групах дошкільних навчальних закладів створюються зони підготовки до школи, а в старших групах - зони розвивальних ігор**. У таких областях необхідна трохи математики, в якій діти закріплюють сенсорні норми за допомогою геометричних фігур, довжин і кольорів; Оволодіти прийомами узагальнення, класифікації, порівняння та зіставлення. У найсучасніших установах ми знаходимо **інтерактивні дошки: сенсорні екрани, підключені до комп'ютера**. Такі нестандартні «іграшки» **викликають у дітей великий інтерес, інтерес викликає високий пізнавальний інтерес**, у дітей розвивається технічне мислення, уява, діти опановують основи комп'ютерних технологій. Такий ресурс із середовища дуже складний у використанні, **оскільки він вимагає великої підготовки від викладача та вміння працювати з комп'ютерними технологіями**.

Сенсорні кімнати, які починають відкриватися в дитячих садках, стають все більш поширеними. Поняття сенсорна кімната ввела М. Монтесорі, а в загальному сенсі це кімната, в якій знаходяться різні **стимулятори, що впливають на органи чуття дитини, за допомогою яких дитина відкриває світ**. Такі стимулятори впливають на **рецептори слуху, зору і дотику**. **Згадані кімнати** є пасивними, тобто предмети у створеному середовищі **впливають на органи чуття, та активним типом - дитина залучається до взаємодії та навчання**. Крім того, **сенсорні кімнати мають велике значення не тільки для формування** сенсорних і пізнавальних навичок, а й для емоційного стану дошкільників, що не менш важливо для їх готовності до навчання.

Таким чином, формування сенсорних і пізнавальних навичок **відбувається протягом дитинства і всього дошкільного дитинства в різних видах діяльності**, нами окремо виділено **розвиваюче середовище**. У дошкільних навчальних закладах створюється спеціально **кероване середовище, яке має позитивний вплив і має сприяти навчанню, вихованню та розвитку особистості дитини**. Для досягнення мети, з якою створюється середовище розробки, необхідно, щоб воно також було побудовано за певними принципами.

На думку багатьох дослідників, ефективними в розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності є дидактичні ігри, специфічною рисою яких є їхня освітня функція. Завдяки впровадженню навчальних завдань, визначеному змісту та правилам, ці ігри дозволяють вихователю систематично використовувати їх для психічного розвитку дітей. Створені дорослими з метою навчання та виховання, вони реалізуються через ігрові завдання, не втрачаючи при цьому свого розважального характеру. Такі ігри забезпечують розвиток пізнавальної діяльності та інтелектуальних здібностей. Як стверджує А.Бондаренко, дидактична гра є багатограним і складним педагогічним поняттям, що водночас **є ігровим методом у навчанні дітей дошкільного віку, формою організації навчання, самостійною ігровою діяльністю та засобом всебічного виховання особистості дитини**. Також виконуючи функцію методу навчання, дидактичні ігри поділяються на два напрями: ігри-навчання (домінантна роль належить вихователю, який застосовує ігрові прийоми та елементи конкуренції), щоб підвищити інтерес дітей до навчання) та автодидактичні ігри.

У процесі проведення ігор-занять педагог не лише передає знання й формує уявлення про побудову ігрових сюжетів, але й навчає дітей грати. Основою таких ігор є сформовані уявлення про ігрові сюжети та дії з об'єктами, що дозволяє віднести їх до прямого навчання з використанням

ігрових прийомів.

Пізнання навколишнього світу у дітей дошкільного віку базується на чуттєвих сприйняттях і уявленнях. У цей період чуттєве пізнання є основним джерелом знань. Дидактичні ігри й навчальні завдання мають надавати дітям можливість повторно сприймати навколишні предмети, досліджувати їхні властивості, а також вправлятися у їх розпізнаванні та розрізненні. Пізнання довкілля відбувається через конкретні почуття й уявлення, тобто через **те, що ми чуємо, бачимо, розуміємо**. У цей життєвий період **чуттєве пізнання є першорядним джерелом знань про навколишній світ**. Проводячи дидактичні ігри, вихователь має надавати дітям можливість повторного сприйняття предметів довкілля та їхніх ознак, тренувати в їх визнанні та розрізненні.

1) Під час організації та проведення дидактичних ігор важливо допомагати дітям формувати чуттєві враження, уточнювати назви предметів і їхні істотні ознаки (форма, величина, колір) із зорієнтованістю на зовнішній вигляд і на словесний опис.

2) Навчати робити первинні узагальнення, групуючи предмети за спільними властивостями.

3) Навчати порівнювати властивості предметів із **сенсорними еталонами** (наприклад, форми предметів із геометричними фігурами). У дошкільній педагогіці дидактичні ігри та навчання давно визнані основними засобами сенсорного розвитку. Завдяки їм діти ознайомлюються з формами, розмірами, кольорами, просторовими уявленнями та звуками, проте дослідження засвідчують, що на таких заняттях цілком не можна реалізувати всі завдання сенсорно-пізнавального розвитку. Безсумнівно, дидактичним іграм належить першорядна роль, однак потрібно проводити їх систематично у контексті загального курсу сенсорно-пізнавального розвитку.

Спеціально організовані дидактичні ігри увиразнюють заняття, допомагаючи формувати узагальнені уявлення та засвоювати сенсорні еталони: геометричні форми, кольори спектру тощо. Під час проведення таких ігор вихователь має зберігати інтерес дітей і підтримувати самостійну ігрову форму.

Сенсорно-пізнавальний розвиток відбувається поетапно: перший етап - це хаотичні спроби та помилки; другий рівень: цілеспрямовані дії; третій - точний і безпомилковий підбір деталей.

Суть дидактичних вправ у тому, щоб діти навчалися самостійно виконувати пропоновані в грі завдання. За умови новизни матеріалу для дитини потрібно продумувати детальні інструкції та підсилювати педагогічний вплив. Зміст дидактичних ігор часто відображає національну культуру, історію, працю та життя людей. Іграшки, які передаються молодому поколінню від старших, допомагають розвивати мовлення, волю, увагу та координацію рухів.

Функцію ігрових матеріалів можуть виконувати кольорові конуси, пірамідки, башти. Ефективними у формуванні сенсорно-пізнавальної компетентності є ігри-забави, настільно-друковані, словесні та музичні ігри, у яких потрібно враховувати обов'язкові компоненти: віддзеркалення навчального матеріалу; формулювання ігрового завдання; перелік правил та дій учасників; підбиття підсумків гри.

Фахівці також визначають такі класифікаційні групи ігор:

1) Ігри з ініціативи дітей - самостійні, режисерські ігри.

2) Ігри з ініціативи дорослих або старших дітей - організовані ігри.

3) Ігри з урахуванням історичних традицій народу - народні ігри.

У методиці організації дидактичних ігор передбачено такий алгоритм дій:

1) Підготовка до гри:

1. вибір гри відповідно до освітньо-виховних завдань (поглиблення, узагальнення, активізація знань);
2. відповідність гри освітній програмі для конкретної вікової групи;
3. визначення часу, місця та кількості гравців;
4. підготовка потрібних матеріалів;
5. підготовленість педагога та дітей до гри.

2) Проведення гри:

1. ознайомлення вихованців зі змістом;
2. пояснення правил і перебігу гри.

3) Правила гри:

1. упорядковують дії та поведінку дітей;
2. можуть містити заборони, дозволи або інструкції.

Окрім того, дидактичні ігри містять очікування від дітей: уміння співпрацювати з однолітками; контроль негативних емоцій, особливо у разі невдалого результату.

Дидактичні ігри сприяють розвитку таких якостей, як доброзичливість, коректність і витривалість. Їхня відмінність від ігрових вправ полягає у тому, що дотримання правил гри контролюється і впливає на розвиток дій. Успішність гри забезпечує рівень творчого підходу вихователя.

Педагоги виокремлюють такі основні методи навчання через ігри: поєднання розумових завдань із практичними діями; включення сюрпризних моментів (наприклад, загадки).

Особливості організації ігор для дітей середнього дошкільного віку:

1. Чуттєве пізнання. Діти четвертого-п'ятого року життя активно вивчають навколишній світ через чуттєве сприйняття.
2. Вибір матеріалу. Ігрові предмети мають бути цікавими й безпечними для дослідження (наприклад, ляльки, іграшки).
3. Пояснення під час гри. Вихователь пояснює правила в процесі гри, використовуючи зрозумілу мову, міміку та жести.
4. Звернення до дітей. Вихователь під час пояснень дивиться на кожну дитину, створюючи відчуття особистої уваги.

Підготовка до гри з вихованцями ЗДО передбачає попереднє ознайомлення з ігровими предметами (властивостями, зображеннями); виразне використання віршів або веселощів, які вихователь знає напам'ять; позитивне підбиття підсумків гри, акцентуючи увагу лише на хорошій поведінці дітей.

Висновки до розділу 1

У процесі вивчення психолого-педагогічних джерел з'ясовано, що питання сенсорно-пізнавального розвитку дітей дошкільного віку є однією з актуальних тем, тому в науці її досліджено досить ґрунтовно. Як свідчать наукові розвідки, проблема є багатогранною й охоплює різні аспекти розвитку особистості дитини, зокрема фізичний, соціальний та художній.

З'ясовано, що відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (БҚДО), сенсорно-пізнавальна компетентність дошкільника є складним утворенням в інтелектуальній сфері, яке характеризується проявом пізнавальної активності, мотивації, спостережливості, знанням сенсорних еталонів, умінням орієнтуватися в часі та просторі, а також володінням базовими логічними прийомами.

Визначено, що розвиток сенсорно-пізнавальної компетентності у вихованців ЗДО середнього дошкільного віку є тривалим і складним процесом,

що починається з народження і продовжується навіть після завершення дошкільного періоду. Складність формування цієї компетентності пояснюється тим, вона невіддільно пов'язана розвитком психічних явищ - сприймання, мислення, пам'яті, які ґрунтуються на чуттєвому досвіді пізнання довкілля.

Досліджено, що сенсорно-пізнавальний розвиток передбачає формування уявлень дитини про зовнішні характеристики предметів: їхню форму, колір, розмір, розміщення в просторі, а запах, смак тощо. Пізнання довкілля починається зі сприймання предметів та явищ, наявних у навколишньому середовищі, пізнавальні процеси, до яких належить мислення, уява, запам'ятовування. Доведено, що інтелектуальний розвиток залежить від повноцінного сенсорного сприйняття, оскільки психічні процеси активуються на основі образів, отриманих через сприймання, і є результатом їх оброблення.

Становлення сенсорно-пізнавальної компетентності та розвиток сенсорних здібностей починаються в ранньому віці та реалізуються через різноманітні види діяльності: заняття, прогулянки, ігри, зокрема дидактичні, індивідуальну роботу. Важливим засобом для цього є створення розвивального середовища, яке формується за спеціально визначеними принципами, відповідає сучасним вимогам і обов'язково є безпечним для дітей.

Обґрунтовано, що сенсорно-пізнавальний розвиток дошкільників передбачає формування їхніх відчуттів, сприймань і безпосередніх образних уявлень про істотні властивості предметів довкілля: форму, колір, розмір, просторове положення, запах і смак. Сенсорно-пізнавальний розвиток є значущим для особистісного становлення дитини, оскільки саме дошкільний вік є найбільш сприятливим для вдосконалення органів чуття та формування уявлень про навколишній світ і про себе. У цьому процесі обов'язковим є засвоєння сенсорних еталонів - загальноприйнятих зразків властивостей предметів.

Сенсорно-пізнавальний розвиток - це тривалий, складний і багатовимірний процес. Для його оптимізації визначено педагогічні умови, які впроваджуються у практику дошкільних закладів. Серед основних умов - збагачення уявлень дітей про сенсорні еталони, адаптація змісту освітніх програм до сучасних реалій, стимулювання самостійності у дослідженні предметів, підтримка творчої ініціативи дітей, а також створення розвивального, різноманітного і безпечного предметно-ігрового середовища.

Розвивальне середовище повинно привертати увагу дитини, стимулювати її пізнавальний інтерес і спонукати до самостійного дослідження. Проте надлишок дидактичного матеріалу може знижувати ефективність навчання. Сучасні підходи до створення розвивального середовища пропонують широкий вибір: методики Монтесорі, «дарунки» Фребеля, використання сенсорних і пізнавальних ігор, організація сенсорних кімнат, інтерактивних дошок.

Систематичне впровадження цих педагогічних умов у практику дошкільної освіти сприяє підвищенню ефективності **сенсорно-пізнавального розвитку дітей середнього дошкільного віку**.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СЕРЕДЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1) Методика констатувального експерименту для визначення рівня сформованості сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку

У меті констатувального експерименту передбачено дослідження розвитку сенсорно-пізнавальних здібностей вихованців ЗДО середнього дошкільного віку та визначення чинників, які впливають на цей процес. З огляду на формулювання мети окреслено такі завдання дослідження: уточнити критерії, показники та компоненти **сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку**; підібрати відповідну методику констатувального експерименту; окреслити **рівні сформованості сенсорно-пізнавальної компетентності** вихованців; з'ясувати особливості **сенсорно-пізнавального розвитку дітей у ЗДО та в родині**.

Експериментальну роботу організовано в середній групі на базі ЗДО (ясла-садок) № 6 «Світлячок» загального типу, смт Олександрівка, Кропивницького району, Кіровоградської області; вихователька - Скічко Валентина Сергіївна. До експерименту залучено 16 дітей середнього дошкільного віку, 4 вихователі ЗДО та 18 членів родин. Експеримент тривав упродовж трьох місяців.

Під час дослідження укладено комплексну методику, у якій заплановано організацію експериментальної діяльності з усіма учасниками освітньо-виховного процесу: здобувачами дошкільної освіти, вихователями й батьками. Розроблення методики передбачало формулювання критеріїв оцінювання рівнів розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності вихованців ЗДО, уточнення показників та структури аналізованого явища. Основними критеріями сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку є адекватність знань основних властивостей; емоційне сприймання сенсорних еталонів; самостійність і саморегуляція дій. До кожного з критеріїв запропоновано відповідні показники (Додаток, таблиця 2.1).

Окрім того, під час експериментальної роботи взято до уваги такі структурні компоненти сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку: когнітивний передбачає сформованість системи базових **знань про колір, форму, величину** об'єктів довкілля, яка відповідає віковим особливостям; уміння **їх диференціювати й правильно називати; емоційно-ціннісний** представляє яскраво виражене **позитивне ставлення вихованців до різних кольорів, форм, величин**; їх емоційне сприймання; здатність оцінювати вміння їх диференціювати; поведінковий охоплює вміння дітей в реальному житті упізнавати й **розрізняти колір, форму і величину** об'єктів у реальному світі; виокремлювати їхні властивості; сприймати **не лише за зовнішнім виглядом, а й словесним описом; порівнювати** один з одним, формулювати елементарні **узагальнення, групувати предмети за спільними** рисами.

На констатувальному етапі було важливо попрацювати з дітьми й дорослими - педагогами ЗДО й родичами, тому для цієї роботи дібрано методи аналізу визначальних ознак сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку й ставлення до цієї роботи дорослих (Додаток, таблиця 2.2).

Для організації роботи з дітьми середнього дошкільного віку укладено комплексну методику до поданих у таблиці 2.2 компонентів сенсорно-пізнавальної компетентності.

Для когнітивного компонента нами запропоновано три **заняття: «Назви колір», «Визнач форму зображень», «Порівняй предмети за величиною»**. Їх проведено з проміжком у кілька днів під час констатувального експерименту для визначення рівня обсягу знань вихованців **про колір, форму й величину було проведено три заняття**.

Для емоційно-ціннісного компонента вважали за потрібне провести три дидактичні гри: **«Який колір подобається/не подобається?» «Предмет якої форми складно використати у конструюванні?», «Якої величини олівець незручний для малювання?»**. Завдання цих дидактичних ігор полягало у визначенні важливості для дітей сформованої вміння з'ясувати колір, форму й величину предметів довкілля. У кожній грі зосереджено увагу на одній з властивостей предмета. Гру проведено з усіма дошкільниками в один час, однак дидактичне завдання виконувала кожна дитина окремо.

Для поведінкового компонента запроваджено спостереження та моделювання трьох експериментальних ситуацій.

Зокрема, протягом констатувального експерименту за кожним учасником проведено три спостереження: для дослідження обрано 16 дітей, тому було організовано 480 сеансів спостережень. Здебільшого спостереження проведено в процесі самостійної діяльності вихованців: під час малювання, ліплення, конструювання, гри з пірамідками, кубиками, різними вкладками.

Для з'ясування реального рівня сенсорно-пізнавальної компетентності вихованців ЗДО під час виконання завдань, пов'язаних із визначенням кольорів, форм і величин, запроваджено три методики, запропоновані відомими науковцями в галузі дошкільної освіти.

Методику «Знайди предмет схожого кольору», автором якої є Л. Венгер, зорієнтовано на визначення практичних умінь дітей дошкільного віку розрізняти кольори у процесі порівняння предметів.

Для перевірки практичних умінь дошкільників розрізняти форму й застосовувати геометричні еталони використано методику «Коробка форм», яку запропонувала О. Стребелєва.

Вивчення вмій вихованців визначати величину з побудою ряду спадних за величиною об'ємних тіл здійснено за методикою Л. Венгера «Побудуємо сходинку».

Зміст обраних для дослідження методів та експериментальних ситуацій детально викладено в додатку.

Застосування підбраної системи окреслених вище експериментальних методів дало змогу здобути достатній обсяг інформації щодо розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку; рівня сформованості у вихованців базових компетенцій і цінностей.

Як уже зазначено, в експерименті також брало участь 40 педагогів закладу дошкільної освіти та 18 членів сімей (здебільшого батьків).

Для дослідження специфіки діяльності вихователів запропоновано такі методи: вивчення планів роботи, спостереження за способами взаємодії з вихованцями в процесі обстеження предметів та маніпуляцій з ними; опитування.

У процесі вивчення планів роботи педагогів основну увагу було зосереджено на тому, яке місце належить формуванню сенсорно-пізнавальної компетентності з-поміж інших напрямів освітньої діяльності; наскільки часто планується проведення заходів цього напрямку; як збалансовано види діяльності з реалізації різних аспектів сенсорного розвитку дітей середнього дошкільного віку; як віддзеркалено напрям у співпраці з родинами вихованців; які методи, форми, засоби і прийоми роботи з формування сенсорно-пізнавальної компетентності вихованців ЗДО є пріоритетними.

Мета спостереження полягала у визначенні властивого для учасників експерименту стилю керівництва практичною діяльністю дітей середнього дошкільного віку. Зокрема, проаналізовано прийоми стимулювання самостійної діяльності вихованців, шляхи опосередкованої допомоги та емоційної підтримки, способи забезпечення опіки чи покрової допомоги, переваги у використанні безпосередніх підказок для правильного виконання дій чи заміна активності дитини своїми діями. Окрім того, вивчено інструментарій, який запроваджується для сенсорно-пізнавального розвитку. Спостереження проведено тричі за кожним вихователем: його функції під час самостійної діяльності дітей, стиль проведення занять та його місце в ігровій діяльності.

Для того щоб з'ясувати уявлення вихователів про значущість формування сенсорно-пізнавальної компетентності дошкільників та їхню роль у цьому процесі, було укладено анкету. У ній запропоновано вісім запитань, чотири з яких відкритого, а чотири - закритого типу. До опитування залучено чотири вихователі. В анкеті передбачено вісім запитань анкети, тому було здійснено якісно-кількісний аналіз 320 відповідей респондентів. Усі запитання анкети розміщено в додатку.

Вивчення планів педагогічної діяльності, спостереження тим, як педагог керує практичною діяльністю вихованців, а також результати анкетування дали змогу здобути цікаву інформацію про вплив суспільного виховання **на формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку.**

Загальновідомо, що родина виконує надважливу роль у розвитку вихованця ЗДО загалом й сенсорно-пізнавального розвитку зокрема, тому констатувальним експериментом також охоплено членів родин **дітей середнього дошкільного віку.** Для вивчення специфіки впливу виховання в родині на вироблення **сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку** застосовано два методи: спостереження за тим, як батьки здійснюють керівництво поведінкою і діяльністю своїх дітей, та опитування.

Із-поміж завдань констатувального експерименту було передбачено вивчення особливостей взаємодії вихованців ЗДО та їхніх батьків. Для цього використано метод спостереження в межах трьох сеансів. Їх проведено тоді, коли вихованці приходять зранку до ЗДО, на заходах, організованих спільно з батьками та на зустрічах увечері, коли дітей забирали додому. У протоколах реалізації цього методу зазначено особливості емоційного та смислового наповнення комунікації; специфічні ознаки керівництва поведінкою дитини; кількість і змістовність рекомендацій; наявність/ відсутність зацікавленості сенсорно-пізнавальними вміннями дитини; зміст звернень з питаннями до педагога; особливості висловлень.

Зважаючи на те, що учасниками експерименту було 18 членів родин, проаналізовано результати 480 сеансів спостережень й оцінено засвідчені в протоколах прояви поведінки родичів у процесі спілкування із своїми дітьми.

Окрім того, батькам було запропоновано анкету, схожу за змістом з анкетою для педагогів, що дозволило порівняти оцінки усіх учасників на ті самі прояви. За результатами анкетування було з'ясовано ставлення всіх дорослих до сенсорно-пізнавального розвитку дітей та здатність визначати в ньому свою роль.

В анкеті передбачено 8 запитань, частина з них - відкритого (запропоновано вільного висловлювання респондента), а інші - закритого типу, тобто вимагали вибору однієї із указаних альтернатив. Усього отримано 1440 відповідей, завдяки яким з'ясовано рівень уявлень батьків про зміст сенсорно-пізнавальної компетентності; про важливість забезпечення самостійного визначення дітьми істотних властивостей предметів; про орган чуття дитини, який є пріоритетним каналом здобуття інформації; про рівень розвитку пізнавальної активності; про ставлення до експериментування й дослідництва; про переваги й недоліки сенсорно-пізнавального розвитку; про методи сенсорно-пізнавального розвитку, які запроваджено в родині.

Запитання анкети деталізовано в додатку.

Спостереження й опитування дали змогу здобути вагомий обсяг цікавого за змістом матеріалу, аналіз якого уможливує усвідомлення сприятливого або негативного впливу сімейного виховання **на формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку.**

Аналіз емпіричних даних стосовно дітей середнього дошкільного віку, вихователів та членів родин представлено в підрозділі 2.2.

2.2 Рівні сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку та вплив ЗДО й родини на її сформованість

У представлених узагальнених матеріалах цього підрозділу проаналізовано дані, які здобуто в процесі організації занять за темами, проведенні дидактичних ігор і спостережень вихованцями ЗДО віком 4-5 років. Для оцінювання особливостей сенсорно-пізнавального розвитку дітей було враховано критерії, показники й компоненти, які віддзеркалено в таблиці 2.1 (Додаток 2). Для цього звернено увагу на частотність і стабільність прояву вказаних показників, які реалізувалися у виконанні дітьми пропонуванних завдань експерименту.

З огляду на перебіг експерименту доречно проаналізувати й оцінити результати проведених занять, на яких було передбачено вивчення особливостей сформованості в дітей уявлень і знань про колір, форму й величину. Для цього було передбачено, що високий рівень сформованості когнітивного компонента сенсорно-пізнавальної компетентності забезпечують адекватні базові знання, позитивна емоційність відповідей та належний рівень їх самостійності; достатній рівень проявляється, коли спостерігаються оптимальні показники; середній відповідає проміжним; низький - елементарним показникам. У результаті застосування такого підходу проведено розподіл дітей за рівнями сформованості когнітивного компонента. Дані подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Кількісний розподіл респондентів середнього дошкільного віку на рівні сформованості когнітивного компонента

Рівень сформованості знань на заняттях	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
«Назви колір»,	3	18,75	5	31,25	6	37,5	2	12,5
«Визнач форму зображень»	5	31,25	3	18,75	7	43,75	1	6,25
«Порівняй предмети за величиною»	2	12,5	4	25,0	8	50,0	2	12,5

На підставі якісного аналізу кількісних показників дослідження, які представлено в таблиці 2.3 можна стверджувати, що загалом близько половини респондентів виявляють знання про кольори, форми й величини на високому та достатньому рівнях, тобто демонструють адекватність і самостійність здобутих знань. Водночас близько 50% дітей середнього дошкільного віку мають середній або низький рівень сформованості таких знань, що потребує спеціально організованої освітньо-виховної роботи. Як засвідчують результати, найменше труднощів у вихованців викликає орієнтування в кольорах, однак найбільш складним завданням є з'ясування величини предметів. Безперечно, саме ці аспекти потрібно брати до уваги в процесі організації формувального експерименту.

Під час проведення запропонованих дидактичних ігор вивчено специфічні ознаки емоційно-ціннісного ставлення дітей до сенсорних еталонів, їхню потребу в засвоєнні таких знань, а також рівень самооцінки їхніх можливостей. Високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента сенсорної вихованості спостерігається в позитивному емоційному ставленні дітей до змісту завдань, процесу їх виконання та остаточного результату, а також у здатності регулювати вияв емоцій та гармонійно їх поєднувати. Оптимальне співвідношення цих показників засвідчило достатній рівень емоційно-ціннісного компонента, проміжне співвідношення - середній, негармонійне - низький.

У таблиці 2.4 можна бачити узагальнені дані стосовно кількісних показників сформованості емоційно-ціннісного компонента сенсорно-пізнавальної компетентності. Ці дані було отримано в процесі виконання дітьми 4-5 років трьох практичних завдань, які реалізовано в дидактичних іграх. Завдання зорієнтовано на дослідження емоційного ставлення дітей до дій, пов'язаних із визначенням кольору, форми, величини предметів, а також до самих себе як **виконавців**.

Таблиця 2.4

Кількісний розподіл респондентів середнього дошкільного віку на рівні сформованості емоційно-ціннісного компонента

Рівень сформованості емоційного ставлення під час виконання завдань	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
« Який колір подобається/не подобається?»	5	31,25	3	18,75	6	37,5	2	12,5
« Предмет якої форми складно використати в конструюванні?»	3	18,75	3	18,75	7	43,75	3	18,75
« Якої величини олівець незручний для малювання?»	2	12,5	3	18,75	8	50,0	3	18,75

Якісний аналіз даних таблиці 2.4 дозволяє зробити узагальнення, що значна частина дітей у межах 50%-70% демонструє середній і низький рівні сформованості емоційно-ціннісного компонента сенсорно-пізнавальної компетентності. Водночас у близько 30%-50% респондентів діагностовано високий або достатній рівень розвитку цього компонента. Подібно до попередніх спостережень, з'ясовано, що найбільш складними для дітей виявилися завдання, пов'язані з контролем негативних емоцій, стримуванням роздратування чи плачу, а також із завершенням розпочатої діяльності.

Окрім того, зауважимо, що діти з низьким рівнем (від 10% до 20%), проявляли здебільшого гальмівні реакції. Нерідко діти прагнули уникнути виконання складних завдань, залишали їх незавершеними або перемикалися на інші види діяльності. У більшості випадків такі діти демонстрували зовнішню байдужість до невдалих результатів своєї роботи.

Особливої уваги заслуговують дані, здобуті під час спостережень і конструювання експериментальних ситуацій. Завдяки аналізу здобутих результатів було оцінено рівень розвитку поведінкового компонента сенсорно-пізнавальної компетентності, який є ключовим показником готовності дітей до диференціації та класифікації кольорів, форм і величин, а також до правильного виконання завдань із ними. У таблиці 2.5 подано узагальнені результати аналізу даних, які ґрунтуються на застосуванні трьох методик дослідження.

Таблиця 2.5

Кількісний розподіл респондентів середнього дошкільного віку на рівні сформованості поведінкового компонента

Рівень сформованості поведінкового компонента у вказаних завданнях	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
«Знайди предмет такого кольору»	5	31,25	7	43,75	3	18,75	1	6,25
«Коробка форм»	3	18,75	5	31,25	5	31,25	3	18,75
«Побудуємо сходинку»	2	12,5	3	18,75	8	50,0	3	18,75

Результати дослідження, продемонстровані в таблиці 2.5, дають підстави стверджувати, що від 30% до майже 80% досліджуваних виявляють високий або достатній рівень здатності до диференціації кольорів, форм і величин, а також уміння тримати під контролем власні дії, усувати помилки самостійно чи за підтримки педагога й повністю завершувати завдання. Водночас значний діапазон кількісних показників застерігає, що навіть діти з належним сенсорним розвитком мають що труднощі у виконанні завдань, які потребують маніпуляцій з предметами різних кольорів, форм, величин. Як і в попередніх дослідженнях, найскладнішими для дошкільників виявилися завдання, пов'язані з визначенням величини, особливо у випадках, коли предмети мають незначні розбіжності.

Під час аналізу зафіксованих даних також виявлено, що орієнтовно в 30%-70% дітей зафіксовано показники середнього й низького рівнів сформованості поведінкового компонента сенсорно-пізнавальної компетентності. Такі діти потребували активної допомоги дорослих, починаючи з етапу постановки завдання. Наприклад, у дітей із середнім рівнем сформованості навичок у роботі з кольорами, формами та величинами демонстрували нестабільну поведінку, невпевненість у своїх діях та недостатню саморегуляцію. Їхня емоційна нестійкість проявлялася у вигляді

роздратування чи плачу під час подолання труднощів, а також у потребі підказок стосовно виконання завдань. Дошкільники з низьким рівнем сформованості поведінкового компонента були значною мірою залежні від підтримки дорослих. За відсутності такої допомоги вони схильні були залишати роботу незавершеною та переходити до іншої діяльності.

Узагальнення отриманих даних щодо рівнів сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів сенсорно-пізнавальної компетентності дозволило визначити її як інтегральну категорію, що віддзеркалює рівень розвитку дошкільників загалом. Вона характеризує не лише рівень інтелектуального розвитку, але й емоційно-вольовий та моральний складники особистості дітей цього віку.

Для оцінки **середніх показників сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів** сенсорно-пізнавальної компетентності вихованців ЗДО застосовано десятибальну шкалу: 10-8)балив - оцінка для найвищих показників розвитку кожного компонента; 7-6)балив - оптимальний рівень розвитку; 5-3)бали - середній рівень; 2-1)бали засвідчували найнижчий рівень. Оцінку «нуль» не застосовували, оскільки кожна дитина 4-5 років навіть на елементарному рівні має базові знання, емоційне ставлення, уміння.

Унаслідок узагальнення здобутих у процесі констатувального експерименту результатів окреслено чотири рівні сенсорно-пізнавальної компетентності дошкільників: високий, достатній, середній, низький. Змістове наповнення рівнів сформовано на основі критеріїв, що охоплюють ключові показники та структурні компоненти сенсорно-пізнавальної компетентності. Їх якісно-кількісну характеристику представлено в таблиці 2.6. (Додаток).

У процесі аналізу даних таблиці)2.6, отриманих під час виконання дітьми завдань сенсорно-пізнавальної спрямованості на заняттях та під час ігор, уможлиблює формулювання таких узагальнень:

1)лише близько третини дітей середнього дошкільного віку за умови традиційного сенсорно-пізнавального розвитку демонструють відповідну віковим особливостям систему знань і вмінь, здатність розпізнавати, диференціювати й використовувати предмети за кольором, формою й величиною;

2)близько 20% дітей мають дещо менший обсяг загалом правильних знань про доступні вікові сенсорні еталони, а також менш розвинену здатність самостійно регулювати поведінку та застосовувати знання на практиці;

3)орієнтовно 40)дошкільників вирізняються нестабільністю сенсорно-пізнавального досвіду, ситуативністю емоцій та навичок використання в практичній діяльності своїх знань; ці діти значною мірою залежать від заохочень і допомоги дорослих, іноді надмірної;

4)10% дітей виявляють низький рівень сенсорно-пізнавального розвитку, оскільки їм бракує знань і вмінь для диференціації, систематизації та класифікації предметів за кольором, формою і величиною; ці діти постійно залежать від допомоги та керівництва педагога.

Як бачимо, лише близько 50% дітей середнього дошкільного віку перебуває на високому й достатньому рівні розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності, Ці вихованці вміють гармонійно поєднувати здобуті знання, виявляють уміння маніпулювати предметами, важливі для результативного виконання завдань за кольором, формами або величиною. Це актуалізує потребу в аналізі чинників, що впливають на ефективність такої діяльності. Важливо дослідити, як впливають на сенсорно-пізнавальний розвиток дошкільників заклад дошкільної освіти та родина, а також рівень узгодженості знань, підходів і методів, які використовують педагоги й батьки.

Для з'ясування рівня впливу суспільного та родинного виховання на розвиток сенсорно-пізнавальної компетентності дітей 4-5)років проаналізовано анкетні відповіді педагогів ЗДО та родичів. Їм було запропоновано анкети, подібні за змістовим наповненням, що дало змогу порівнювати їхні відповіді. Водночас з огляду на специфіку різних соціальних категорій, запитання ставили відповідно до їхньої адресності. Аналіз почнемо з відповідей педагогів, які, безперечно, відповідають за сенсорно-пізнавальний розвиток дітей у закладі дошкільної освіти.

Розгорнуті варіанти відповідей, наведені в таблиці)2.7 (Додаток), дозволяють зрозуміти загальну стратегію організації освітньо-виховного процесу й ставлення вихователів до сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників.

Узагальнення результатів анкетування педагогів дає змогу сформулювати кілька важливих позицій.

Відповіді на перше запитання анкети, що стосувалося визначення критеріїв оцінки рівня сформованості сенсорно-пізнавальної компетентності дітей переконують, що більшість вихователів вважає ключовими уміння дітей пізнавати предмети через обстеження; розуміння основних сенсорних еталонів (кольорів, форм, величин) та правильність дій із ними. Особливу увагу педагоги зосереджують на знаннях геометричних форм, шкал величин і кольорового спектру. Деякі педагоги також акцентували на важливості просторової та часової орієнтації, а також сприйняття музичних звуків і звуків людської мови.

В оцінюванні здатності дітей диференціювати, називати й використовувати предмети різних кольорів, форм і величин вихователі продемонстрували значну варіантність. Засвідчено, що 40% опитаних переконані, що майже половина дошкільників має потрібні знання й уміння для роботи з сенсорними еталонами. Близько третини учасників анкетування переконана, сенсорно розвиненими є 30% вихованців. Також з'ясовано, що ще третина вихователів надала крайні оцінки: 10% критично й вимогливо ставляться до рівня сенсорно-пізнавальної компетентності розвитку і вважають, що лише декілька дітей їхньої групи відповідають віковим нормам; 20% педагогів, навпаки, позитивно оцінюють більшість дітей, з якими працюють.

Дослідження засвідчило, що крайні оцінки (надмірно критичні чи оптимістичні) не віддзеркалюють реального стану сенсорного розвитку дітей. Це вказує на потребу в додатковій підготовці вихователів для формування більш об'єктивних підходів до оцінки та організації сенсорно-пізнавального розвитку.

Відповіді на запитання щодо особливостей розвитку сенсорно-пізнавальної активності в дітей середнього дошкільного віку також містять розбіжності. Близько 40% вихователів визнали, що третина дітей цієї вікової групи проявляє справжній інтерес до пізнання нового. Ці дані збігаються з нашими експериментальними результатами, що підтверджує адекватність оцінок сенсорно-пізнавальної активності дітей, висловлених чималою кількістю вихователів, проте оцінки більшості респондентів (60 %) значно відрізнялися: 20% педагогів виявилися скептиками, високо оцінивши пізнавальну активність лише п'ятої частини дітей групи; третина респондентів виявила надмірний оптимізм, засвідчивши, що більшість дітей активно зацікавлена в нових знаннях; 10% респондентів надмірно оптимістичні, оскільки вважають, що всі діти проявляють стабільний пізнавальний інтерес до завдань сенсорної спрямованості. Отримані результати вказують на потребу залучення педагогів до вправлення у виробленні умінь реально оцінювати сенсорно-пізнавальний інтерес своїх вихованців.

За відповідями на питання про домінуючий орган чуття дітей середнього дошкільного віку стало очевидно, що 50% педагогів визначають зір основним, 20 % - слух, а 10 % - нюх, дотик і смак. Такі результати показують, що під час організації діяльності з дітьми педагоги часто використовують мовленнєві звороти для стимулювання сприймання за допомогою зору або слуху.

Оцінки стосовно ставлення дітей до експериментування показали, що 50% дітей виявляє інтерес і радіє маленьким відкриттям. Водночас 40% вихованців ставляться до нових досліджень з обережністю, оскільки пов'язують ризик з тим, що можуть припуститися помилок, отримати зауваження від дорослих чи не досягти успіху. , На думку вихователів, 10% дітей виявляють байдужість до нових об'єктів і продовжують займатися раніше обраною справою.

У відповідях на запитання, які ознаки предметів докільля вихованці засвоюють із значними труднощами, 50% педагогів назвали величину.

Зокрема, вихователі наголошували, що засвоїти шкалу кольорового спектру й навчитися працювати з геометричними формами дітям простіше, ніж засвоїти поняття величина, особливо тоді, коли потрібно порівняти різні предмети й використати несуттєво розбіжні величини.

Також визначено, що пріоритетними методами ефективного сенсорно-пізнавального розвитку дітей 80 % педагогів вважає обмеження, а засобами - дидактичні ігри (60%). Окрім того, з'ясовано, що порівняння є тим методом формування сенсорно-пізнавальної компетентності, який застосовують рідше, ніж потрібно. Із-поміж інших способів розвитку названо образотворчу діяльність і конструювання.

У процесі дослідження проаналізовано результати анкетування батьків вихованців ЗДО. За опрацьованими даними інформацію було систематизовано й представлено в таблиці 2.8. (Додаток). Унаслідок опрацювання анкетних даних з відповідями батьків було окреслено кілька позицій.

Зокрема засвідчено, що пояснити зміст поняття «сенсорно-пізнавальна компетентність» батькам було досить складно. Більшість із них (70%) відповіли, що це формування в дитини вміння застосовувати різні органи чуття, розрізняти спектр кольорів, розуміти геометричні форми та величини предметів, а також правильно практично маніпулювати різними предметами. Анкетування засвідчує, що 30% батьків не змогла відповісти на це питання.

Характеризуючи значущість сенсорно-пізнавальної компетентності для реального життя, більшість батьків (70%) високо оцінила цей напрям, проте батьків зазначили, що більш важливим є виховання слухняності й чемності. Така позиція потребує корегування, тому в експериментальній роботі важливо передбачити навчання для батьків.

Відповіді на запитання про домінуючий орган чуття були різними. Переважно батьки називали розвиненість слуху (40%), оскільки вони часто звертають увагу на вироблення в дитини здатності чути, зокрема прохання й вимоги батьків. П'ята частина вказала на зір, по 10 % - на нюх і дотик. На жаль, 20% родичів засвідчили відповідь «не знаю» через низьку поінформованість в індивідуальних особливостях дитини.

Одним із пріоритетних методів сенсорно-пізнавального розвитку 40% батьків вважає обмеження об'єктів, 20% зазначили вміння порівнювати схоже-відмінне. 3-поміж опитаних 40% батьків дали відповідь «Не знаю».

Отже, дослідження засвідчило, що в багатьох позиціях, пов'язаних із формуванням сенсорно-пізнавальної компетентності дитини дошкільного віку батькам, безсумнівно, було складніше порівняно з педагогами. Близько третини родичів не змогли дати відповіді на питання про зміст сенсорно-пізнавального розвитку й оцінити нахили й уміння своєї дитини, тому важливо актуалізувати потребу в поглибленні їхніх знань із цього питання.

2.3. Педагогічні умови й методи формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку

Узагальнення й систематизація даних, здобутих на констатувальному етапі нашого дослідження дали змогу усвідомити, що процес формування сенсорно-пізнавальної компетентності потребує вдосконалення, що можна реалізувати завдяки організації цілеспрямованої взаємодії з дітьми середнього дошкільного віку, вихователями базового закладу освіти та батьками вихованців. За твердженням відомих науковців, оптимізація полягає у створенні умов, максимально сприятливих для реалізації сенсорно-пізнавальних завдань, з урахуванням регіональних рис та особистісних якостей учасників експерименту.

У межах формувального експерименту освітньо-виховний процес було збагачено методологічними підходами, що сприяли оптимізації сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників, з-поміж яких - діяльнісний, особистісно орієнтований і компетентнісний підходи.

На підставі застосування діяльнісного підходу, який обґрунтовано в дослідженнях О. Леонтьєва, ми розглядали дітей середнього дошкільного віку не лише з позиції об'єктів освітньо-виховного впливу, а й у функції активних суб'єктів, які мають право на власні уподобання, вільний вибір діяльності та реалізацію своїх бажань. Формування сенсорно-пізнавальної компетентності виховання було реалізовано в процесі виконання різних видів діяльності, зокрема предметно-практичної, ігрової та образотворчої. У програмі формувального експерименту передбачено виконання комплексу завдань, які спрямовано на активізацію суб'єктної активності дошкільників, тобто врахування суб'єктності дозволяло обирати види діяльності та самостійно розв'язувати проблемні завдання на доступному рівні складності.

В особистісно орієнтованому підході, фундаментальними для якого є концепції О. Запорожця, С. Мухіної і В. Котирла, передбачено зосередження уваги на вікових та індивідуальних особливостях дітей. За цим підходом особистість - людина, здатна самостійно орієнтуватися в соціальному середовищі. Упровадження цього підходу в базовий ЗДО активувало важливість вироблення в дітей елементарних навичок самостійності й творчого мислення, що стало першорядним завданням експериментальної роботи.

Застосування компетентнісного підходу на етапі формувального експерименту реалізовано з огляду на концепцію О. Кононко, відповідно до якої компетентність вилучає інтегральною характеристикою особистості. У ній об'єднано систему доступних за віковими ознаками знань, умінь, елементарних цінностей, а також базових рис особистості дитини. У контексті нашого дослідження такими рисами є самостійність, креативність і відповідальність.

У процесі підбору системи педагогічних умов для оптимізації розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності передбачено охоплення ними всіх учасників експерименту: дітей середнього дошкільного віку, вихователів закладів дошкільної освіти та представників родини вихованців. З огляду на це обрано такі основні педагогічні умови:

1. Формування в дітей середнього дошкільного віку вміння проявляти доступну за віковими особливостями самостійність у сенсорно-пізнавальній діяльності.

2. Гуманізація мети, завдань і принципів сенсорно-пізнавального розвитку, зорієнтованість вихователів на вироблення сенсорної культури.

3. Модернізація технологій формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей у закладі дошкільної освіти та в родині.

За першою педагогічною умовою сенсорно-пізнавальну діяльність потрібно спрямовувати на розвиток самостійності в дітей 4-5 років. Її реалізація можлива на наукових засадах провідних психологів і педагогів, які довели важливість формування самостійності й креативності в дошкільному віці.

Відповідно до положень теорії Д. Ельконіна, О. Кравцової та ін. науковців зазначимо, що за продуктивно організованого освітньо-виховного процесу вихованці можуть досягати високого рівня самостійності у різних видах діяльності, з-поміж яких експериментування, конструювання, образотворча діяльність. За твердженням цих учених, найбільш виразно дитяча ініціативність і прагнення до самостійності реалізуються в ігровій діяльності.

У працях Г. Люблінської, О. Кононко та З. Гуріної обґрунтовано значущість виховання самостійності в різних видах діяльності й визначено її як базову рису особистості дошкільника. Авторки акцентують увагу на важливості підтримки педагогами прагнень вихованця діяти незалежно від допомоги дорослих, проявляти ініціативу, проявляти відповідальність та регулювати власні емоції [26].

Як же зазначалося в попередніх підрозділах, дотепер зберігає актуальність підхід М. Монтесорі до сенсорно-пізнавальної діяльності, у якій дитину потрібно спонукати до самонавчання й саморозвитку, виховувати в неї самостійність. Основна функція дорослих полягає в організації умов, що сприяють самостійним діям дитини, формуванню її прагнення йти власним шляхом розвитку. Дидактичні матеріали М. Монтесорі

розраховано на вільне використання дітьми, вони дозволяють обирати завдання за бажанням дитини і сприяють виробленню звички підтримувати порядок. Мета цих матеріалів - розвиток чуттєвої сфери дитини, навчання диференціювати відчуття (зорові, слухові, тактильні, смакові). У такий спосіб учена рекомендує розвивати впевненість у своїх силах, повагу до власних умінь і навичок [31].

Друга педагогічна умова, упродовженна в освітньо-виховний процес базового ЗДО, передбачала гуманізацію мети, завдань і принципів сенсорно-пізнавального розвитку, зорієнтованість вихователів на вироблення сенсорної культури як результату освітньо-виховного процесу. З огляду на це важливо уточнити поняття « **гуманізація**», «**культура**» та «**сенсорна культура**». Гуманізм передбачає визнання цінності дошкільника як особистості, забезпечує його права на вільний розвиток і реалізацію сенсорно-пізнавальних здібностей. Гуманізація сенсорно-пізнавальної діяльності дитини 4-5 років забезпечує дитині центральне місце в цій діяльності, вимагає, врахування індивідуальних особливостей, історії життя та уподобань.

Під час роботи з педагогами й батьками ми демонстрували їм гуманістичні цінності, спираючись на положення ТПоніманської, яка розглядає **гуманістичне виховання як суб'єкт-суб'єктну взаємодію** дорослих і дітей, де дорослі мають дотримуватися таких положень: сприймати дитину як самоцінного суб'єкта; будувати діалогічну взаємодію; визнавати свою роль у гуманізації освітнього процесу; зосереджуватися духовно-моральному зростанні; усвідомлювати важливість самовираження і самореалізації дошкільників.

За словами ТПоніманської, поняття «гуманістичне виховання» слід розглядати з позиції філософського змісту, оскільки його підґрунтям є аксіологічні підходи **в освіті та діалогів, взаємодії суб'єктів пізнання світу.** Автор підкреслює, що соціальний аспект **гуманізації виховання пов'язаний із духовним оздоровленням суспільства та гармонізацією** міжособистісних відносин. У педагогічному сенсі гуманістичне виховання спрямоване на розвиток дитини як мети виховного процесу, де педагог і дитина діють як рівноправні суб'єкти.

Спеціальний педагогічний зміст цього підходу полягає у взаємодії дітей та вихователів у полісуб'єктному середовищі [39].

На думку ТПоніманської, гуманістичне виховання не є прямим впливом на особистість дошкільника, а передовсім формою соціальної взаємодії з ним. Результативність цього процесу залежить від рівня усвідомлення учасниками себе як особистості. У контексті сенсорно-пізнавальної діяльності гуманістичний підхід визначає світогляд педагогів і батьків, їхню здатність індивідуалізувати та інтегрувати зміст завдань. Авторка наголошує, що гуманізм має стати основною цінністю, нормою та принципом педагогічної діяльності. Вона закликає відмовитися від немотивованої критики, різких зауважень і прямих заборон, що можуть гальмувати розвиток дитини [40].

За словами ІЗязюна, культура є системою програм, що регулюють діяльність, поведінку й спілкування для вдосконалення суспільного життя; є потужним чинником соціального розвитку особистості на всіх вікових етапах, якісною рисою суспільного буття та втіленням унікального способу людської життєдіяльності. Культура фіксується як у результатах діяльності, так і в системі соціальних норм і правил [24].

Ці положення стали основою для впровадження принципів гуманізації та культурної орієнтації в сенсорно-пізнавальну діяльність дошкільників.

Обґрунтування третьої педагогічної умови - осучаснення технологій формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей у закладах дошкільної освіти і родини - вимагало зосередження уваги на питаннях впровадження інновацій. У процесі підготовки формувального експерименту розглянуто такі аспекти: педагог ЗДО як особистість і фахівець, його функції в епоху інформаційних технологій; осмислення шляхів професійного зростання з огляду на сучасні умови й вимоги; умови створення розвивального середовища, що стимулює актуалізацію особистісних якостей вихователя, з-поміж яких інноваційність і творчість. Ці питання стали ключовими для розробки ефективних підходів до модернізації освітнього процесу, забезпечення відповідності сучасним викликам та створення умов для повноцінного формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей у дошкільному віці.

Доцільним для нашого дослідження є також запропонований українським ученим АМазаракі, підхід до модернізації освітнього процесу, зокрема його зорієнтованість на інноваційні технології в освітньо-виховному процесі. Відповідно до його теорії, інноваційний процес охоплює створення, освоєння, використання і поширення нових технологій, а також відкритість педагогів до нового досвіду, їхню готовність впроваджувати нові методи й технології для розв'язання конкретних завдань.

На думку АМазаракі, важливим є перехід від традиційних методичних рекомендацій до реалізації творчих ідей. Педагогічна творчість забезпечує інноваційний стиль мислення, здатність діяти самостійно й творчо. Учений також зазначає, що важливо не лише підготувати педагогів теоретично, а й надати їм практичні навички через відеотренінги, мініпроекти, ділові ігри, що допомагають апробувати нові педагогічні технології [30].

Основною стратегією організації формувального експерименту для оптимізації процесу формування сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку стали такі положення

1) Розширення та поглиблення інноваційних знань вихователів і членів родини, допомога в здобутті наукових знань про застосування інновацій в освітньо-виховному процесі.

2) Удосконалення інноваційних умінь учасників експерименту, вироблення здатності самостійно розв'язувати педагогічні завдання з високою якістю.

3) Формування інноваційних цінностей і культури, а також сприяння розвитку творчого підходу до використання сучасних педагогічних технологій у формуванні сенсорно-пізнавальної компетентності вихованців.

4) Створення умов для вдосконалення педагогічної майстерності, конструювання схем організації сенсорно-пізнавальної діяльності з можливістю внесення змін і доповнень.

Визначена стратегія має на меті оптимізувати процес формування сенсорно-пізнавальної компетентності дошкільників 4-5 років, забезпечити впровадження інновацій в освітньо-виховний процес ЗДО та досягнення високих результатів при мінімальних затратах ресурсів.

Результативність цієї стратегії буде свідчити про її ефективність.

Детально розглянемо методику організованого експерименту в наступному підрозділі.

Висновки до розділу 2

У процесі виконання експериментальної роботи запропоновано комплексну методику, з урахуванням якої досить детально вивчено специфічні ознаки сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку та підібрано ефективні методи й прийоми для успішного формування цієї компетентності.

Унаслідок проведення спостережень, дидактичних ігор та тематичних занять зібрано досить значний обсяг даних, що стосуються сформованості умінь вихованців ЗДО орієнтуватися в геометричних фігурах, розуміти шкалу величин та працювати з кольоровим спектром. На підставі аналізу результатів спостережень узагальнено особливості засвоєння важливих сенсорних концептів дітьми цієї вікової групи.

У результаті опрацювання психолого-педагогічної літератури визначено сутність поняття «сенсорно-пізнавального розвитку», «сенсорне виховання», «сенсорно-пізнавальна компетентність». Зокрема, сенсорно-пізнавальна компетентність є проявом пізнавальної активності, здатністю спостерігати, виявляти винахідливість у довідці; орієнтуватися в сенсорних еталонах, їхніх видах та істотних ознаках; узагальнювати,

класифікувати, порівнювати.

З'ясовано, що для розвитку високого рівня сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку важливо реалізовувати сенсорне виховання, яке передбачає цілеспрямовану роботу з розвитку та збагачення чуттєвого досвіду дітей 4-5 років для адекватного сприймання навколишнього світу. Повноцінне сприймання довкілля можливе за умови сформованості в дітей стійких об'єктивних уявлень про зовнішні ознаки предметів, з-поміж яких колір, форма, величина, а також вміння їх оцінювати.

Аргументовано, що сенсорно-пізнавальна компетентність виявляється через сформованість у дітей уявлень про основні зовнішні властивості предметів. Важливим аспектом є те, що сенсорно-пізнавальна діяльність допомагає дітям засвоювати поняття, пов'язані з геометричними фігурами, шкалою величин та кольоровим спектром, а це є важливим складником інтелектуального.

Окреслено й проаналізовано основні критерії, показники та компоненти сенсорно-пізнавальної компетентності. До критеріїв, які дозволяють оцінити рівень розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності належить: адекватність знань про властивості предметів, емоційне сприймання сенсорних еталонів, здатність до самостійності в діяльності та саморегуляції дій. Кожен критерій виявляється через чітко визначені показники, завдяки яким є можливість точно оцінити рівень розвитку сенсорно-пізнавальних навичок дітей. З огляду на це виокремлено й схарактеризовано чотири рівні сенсорно-пізнавальної компетентності: високий, достатній, середній і низький. Аналіз цих рівнів дає змогу більш ефективно планувати освітньо-виховний процес і забезпечувати належний сенсорно-пізнавальний розвиток дітей з урахуванням індивідуальних рис кожної дитини.

Схарактеризовано основний фактор, що визначає рівень розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку, який полягає в організації плідної співпраці вихователів закладу дошкільної освіти та сімей вихованців. Виявлено, що педагоги краще розуміють значення формування сенсорно-пізнавальної компетентності для дошкільників та мають професійне уявлення про методи й форми роботи з дітьми. Натомість третина батьків не достатньо обізнана в змісті цього напрямку й в особливостях розвитку своїх дітей, що вказує на важливість підвищення рівня поінформованості батьків.

Обрано й проаналізовано педагогічні умови, потрібні для оптимізації процесу розвитку сенсорно-пізнавальної компетентності дітей 4-5 років у межах дошкільної установи й у сім'ї. Підтверджено, що важливими умовами є вироблення вміння проявляти самостійність у сенсорно-пізнавальній діяльності відповідно до вікових особливостей, гуманізація завдань і фундаментальних принципів сенсорного виховання дітей дошкільного віку, а також усвідомлення педагогами того, що сенсорна культура є результатом цієї роботи; упровадження сучасних технологій формування сенсорно-пізнавальної компетентності в закладах дошкільної освіти та в сім'ї.

У методиці формування експерименту, використаній у нашому дослідженні, передбачено залучення до активної експериментальної діяльності дітей, педагогів і батьків. Пріоритетними методами в роботі з дітьми обрано дидактичні ігри-вправи, а для представників родин - семінари-практикуми, тренінги, консультації, пам'ятки та батьківські збори, які допомогли підвищити рівень їхнього розуміння важливості сенсорно-пізнавального розвитку дітей та готовності до активної участі в цьому процесі.

Унаслідок виконання завдань експерименту досягнуто позитивних результатів у формуванні сенсорно-пізнавальної компетентності дітей середнього дошкільного віку. Розширено систему уявлень дошкільників та обсяг знань дорослих про зміст, завдання та методи формування сенсорно-пізнавальної компетентності в дошкільному віці. Суттєво покращено емоційно-ціннісне ставлення до реалізації завдань в організації сенсорно-пізнавальної діяльності у вихованців, педагогів та батьків. Виявлено, що найбільш складним завданням є корегування стилю поведінки та звичок дорослих, зокрема в прагненні надавати надмірну опіку дітям, контролювати їхню сенсорно-пізнавальну діяльність і надавати прямі вказівки, замінюючи дії дітей своїми.

Доведено, що результати контрольного експерименту підтверджують ефективність обраних методів та педагогічних умов, впроваджених в освітньо-виховний процес ЗДО для оптимізації формування сенсорно-пізнавальної компетентності дошкільників. З огляду на це можна стверджувати, що розроблена система формувальних впливів є дієвою та має позитивний ефект на розвиток сенсорно-пізнавальної компетентності дітей.

ВИСНОКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення проблеми сенсорного виховання дітей 4-5 років в умовах соціально-сімейного виховання. Результати проведених досліджень засвідчили вирішення поставлених завдань і дали змогу сформулювати такі висновки:

Визначено стан розробки **досліджуваної проблеми в педагогічній теорії**. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних джерел обґрунтовано актуальність проблеми сенсорного виховання дошкільників у світлі розвитку сучасних сенсорних стандартів; про особливості життя «нових» дітей в умовах інтенсивного інформаційного суспільства; завдяки появі інноваційних технологій сенсорного виховання дошкільників. З'ясовано сутність термінів «сенсорний розвиток» та «сенсорне виховання». Сенсорне виховання - це **цілеспрямований процес розвитку і вдосконалення сенсорних процесів - відчуттів, сприймань і уявлень. Зміст сенсорного виховання включає сукупність властивостей і якостей, відношень між предметами і явищами, сенсорних норм, способів дослідження, якими повинна оволодіти дитина 4-5 років.** Сенсорне виховання проявляється із сенсорної культури як необхідних знань, ставлень і вмінь, що відображаються в сенсорній діяльності дошкільників.

Виявлено важливий фактор сенсорного виховання дошкільників соціально-сімейне виховання. Охарактеризовано **роль ігрової діяльності у формуванні сенсорної культури дітей 4-5 років, виділено особливе значення** цього дидактичного ігрового процесу, який **має пізнавальну спрямованість.**

Визначено критерії, показники та компоненти сенсорного виховання дитини 4-5 років. До основних критеріїв належать: адекватні знання дошкільників про сенсорні норми, **позитивне ставлення до сенсорної діяльності, самостійність і саморегуляція сенсорної діяльності.**

Компонентами сенсорної культури були когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. З урахуванням кожного із зазначених елементів розроблено комплексну методику діагностики ступеня розвитку шуканих знань, емоційно-ціннісних установок, а також здатності до самостійної діяльності та регуляції власної сенсорної діяльності.

На основі вказаних критеріїв і компонентів виділяють **чотири рівні сенсорної сформованості дітей 4-5 років: високий, достатній, середній і низький.** 20% пояснюється високим рівнем сенсорної освіти вивчений, 25% до достатнього, 40% до середнього, 15% до слабкого. Встановлено, що лише 45% дошкільників мають високий і достатній рівень знань, ставлення та поведінки при виконанні дидактичних завдань.

Встановлено, що ставлення педагогів і батьків **до сенсорного виховання суттєво впливає на сенсорний розвиток дошкільників.**

Встановлено, що педагоги краще за батьків поінформовані про сутність, завдання та методику сенсорного виховання. У той же час виявилось, що чверть педагогів і більше половини батьків не вміють **передчасно не втручатися в процес сенсорної діяльності дитини,**

утримуватися від прямих навіювань, надмірного контролю і демонстрації дій.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність трьох виховних умов оптимізації навчального процесу:

формування у дітей 4-5 років уміння проявляти відповідну віку самостійність у сенсорній діяльності; **гуманізація цілей і принципів сенсорного виховання дошкільників**, результатом чого є орієнтація педагогів на сенсорну культуру; модернізація технологій сенсорного виховання дітей дошкільного віку в дошкільному та сімейному навчальному закладі. Для кожної із зазначених освітніх **умов розроблено методику оптимізації процесу сенсорного виховання дошкільників у дитячому садку та сім'ї**.

Виявилось, що завдяки розвинутій освітній системі значно підвищилися показники сенсорної культури піддослідних. **Так, кількість представників високого рівня** сенсорного виховання становила **30%** (збільшилась **на 10%**),

достатній - **40%** (збільшено **на 15%**), **кількість дошкільників, віднесених до середнього рівня** виховання сенсорної культури склала 20% (зменшено на 20%) та низького - **10%** (зменшено **на 5%**). Загалом зросли показники позитивного ставлення до сенсорного виховання

батьків. Водночас залишається актуальною практика дорослих у вмінні керувати **самостійною сенсорною діяльністю дітей 4-5 років**.

Таким чином, гіпотезу було підтверджено, а проблему дослідження вирішено.

Дане дослідження не охоплює всіх аспектів сенсорного розвитку дошкільників. Перспективними напрямками роботи є забезпечення наступності сенсорного виховання дітей раннього та молодшого дошкільного віку; Необхідно розробити методичне забезпечення цього напрямку роботи.